

Schmidhuber

Tek što je minulo podne 7. veljače 1947. godine, dan je znak za nastavak procesa. Na ulazu u veliku dvoranu Izvršnog narodnog odbora Beograda u Uzun-Mirkovoj ulici broj 1, što je bila prerađena u vijećnicu Vojnog suda Jugoslavenske armije, predsjednik vijeća kapetan Vuko Gozze Gučetić i vojni tužilac potpukovnik Zvonko Ostrić, za tren su zastali. Ostrićevo lice je zajapureno od srdžbe:

— I kad im pokažeš crno na bijelom, ne priznaju!

— Nije važno. Činjenice će ih pobiti — smiren je predsjednik sudskog vijeća. Ali nepuna tri sata kasnije, kad se opet nađu na izlazu iz vijećnice, priznao je tužiocu: — Ovo silno laganje prelazi već svaku mjeru!

Predsjednik je bio posebno ljut zbog ponašanja trećeoptuženog u ovom procesu, Augusta Schmidhubera, Brigadeführera i SS general-majora. Još za vrijeme rata, gotovo čitavu godinu prije njemačke kapitulacije, jedan od njegovih suboraca iz 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« ustvrdio je za Schmidhubera da je »najkrvoločniji oficir 7. SS divizije«. U zarobljeništvu o sebi je pisao da je »sin pokojnog Augusta i majke Ane, rođene Griinzhager, rođen 8. svibnja 1901. u Augsburgu«, daje »oženjen, bez djece, neosuđivan«, daje bio »ranije rimokatolik, a sada samo vjernik«, da je išao »u osnovnu školu, tri razreda gimnazije i tri godine u šegrtsku školu u pivari«, da mu žena živi »u Hamburgu, Langerhorn, Kasarnsko naselje 5.«

U 12.15 sati 7. veljače predsjedavajući je zamolio:

— Druže potporučniče, uvedite optužene Lohra, Fortnera i Augusta Schmidhubera.

Optuženi su sjeli na prvu klupu, ispred publike koja je blago žamorila. Predsjednik je htio znati:

— Je li optuženi Schmidhuber zdrav i može li stajati?

Mogao je stajati.

— Jeste li razumjeli optužnicu? Osjećate li se krivim?

— Ne osjećam se krivim, a optužnicu sam razumio.

— Ni za jedno djelo?

— Ne znam čak ni za mjesta navedena u optužnici.

Predsjedavajući je napreskokce pročitao početni dio generalove izjave na saslušanju pred načelnikom istražnog odjeljenja Državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina Miloša Isakovića i načelnika istražnog odjeljenja Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina u Hrvatskoj dra Ive Ernsta 12. siječnja 1946. Dr. Gučetić je gotovo napamet znao tekst:

»... Još prije nego je Hitler preuzeo vlast, u Njemačkoj su pod pokroviteljstvom Hindenburga i pod upravom ministarstva oružanih snaga osnovani logori za predvojničku obuku omladine. Pod imenom Državno starateljstvo za fizički odgoj omladine, logori su zapravo bili način da se izigraju odredbe Versajskog ugovora. U listopadu 1932. dobrovoljno sam se javio za službu u logoru, kao podoficir. Najprije sam radio u upravi logora, zatim sam bio komandir voda, pa poručnik — upravitelj štaba. Kad je Hitler preuzeo vlast, Starateljstvo je dobilo naziv SA — sportska škola. Sve je ostalo po starom, samo je Nacionalsocijalistička partija dala svoj naziv školi i dovela u logor veći broj ljudi...«

Gučetić naglo diže oči s izjave:

— Kad ste stupili u oružane SS trupe?

— 1935. godine.

— Jedinica?

— Puk »Deutschland.«

— Kad su osnovane oružane formacije SS?

— 1934.

— Kad ste vi stupili u SS, koliko je bilo SS pukova?

— Dva. Leibstandarte »Adolf Hitler« i »Deutschland.«

- Što je tom specijalnom vojskom Himmler želio postići?
- To su trebale biti elitne jedinice. Po mom shvaćanju: jezgra nove vojske.
- Podređene Wehrmachtu ili Himmleru?
- Personalno i organizaciono Himmleru, a u naobrazbi Wehrmachtu.

Kad je na niirnberškom procesu bio ispitivan načelnik Vrhovne komande Wehrmachta feldmaršal Wilhelm Keitel, poslije prikazivanja dokumentarnog filma o zločinima SS trupa, piskavo je vrisnuo: »To je užasno. Kad to vidim, stidim se što sam Nijemac. To su sve činili oni strašni prasci iz SS...«

Schmidhuber poriče izuzetnost SS trupa. Tvrdi da to nije bila »specijalna politička vojska«. Međutim, budući da će ovdje o tim trupama biti još mnogo govora, treba odmah razjasniti neke činjenice koje u beogradskom procesu nisu bile razjašnjavane, vjerojatno stoga što ih je sud smatrao već utvrđenima. Uzmimo citat iz presude Međunarodnog suda o zločinu protiv mira, o ratnim zločinima i zločinima protiv čovječanstva učinjenim od SS, Gestapa i SD:

»... Spočetka je organizacija SS (Schutzstaffeln) osnovana od Hitlera 1925. godine kao zaštitna formacija Jurišnih odreda (SA = Sturmabteilungen)... Kad su nacisti prigrabili vlast, SS je korišten za učvršćenje poretka... po Fuhrerovom ukazu dobiva dodatnu funkciju čuvanja unutrašnje sigurnosti; ima posebno važnu ulogu u vrijeme removske čistke 30. lipnja 1934, pa je uskoro, zbog svojih zasluga, postao samostalna organizacija nacističke partije. Kad je 1929. godine Himmler imenovan Reichsführerom, organizacija SS je imala 280 ljudi... 1933. bilo je 52000 članova iz svih slojeva društva. Prva je organizacija bila 'opći SS' i ta organizacija 1939. godine izrasta u korpus organiziran po vojnom sistemu, svrstan u divizije i pukove sa 240000 ljudi. Za vrijeme rata ta je organizacija smanjena na 40000 članova.

SS spočetka ima dvije samostalne organizacije: vojne SS odrede, u kojima su dobrovoljci prijavljeni na četvorogodišnju službu, umjesto obavezne službe u armiji, i ujedinjeni odredi SS

'Mrtvačka glava', koji su čuvali koncentracione logore, od 1934. godine u nadležnosti SS. Vojni odredi SS bili svrstani u vojne jedinice i trebali su biti upotrebljeni zajedno s armijom u slučaju mobilizacije... 1940. godine oružane jedinice SS imaju oko 100000 vojnika: 44000 iz općih, a 56000 iz bivših borbenih odreda. Na kraju rata bilo ih je oko 580000 — 40 divizija. U taktičkom pogledu SS je potčinjen armiji...«

Osuđujući SS kao organizaciju zločina, Međunarodni vojni sudu u Nürnbergu je ustvrdio:

»SS trupe su se isticale u izvršavanju zločina, naročito u istrebljivanju Židova, u zvjerstvima i umorstvima u koncentracijskim logorima, u ekscesima izvršenim na okupiranim područjima... Prestupnicima se, po ocjeni Suda, smatraju sve osobe službeno učlanjene u SS...«

U statutu Nationalsocijalističke partije zapisano je da su »odredi SS osnovani... radi izvršavanja specijalnih zadataka«. Hitlerov zamjenik Hess je pisao da su »jedinice SS namijenjene više nego ostale trupe za izvršavanje specijalnih zadataka na okupiranim područjima...« Kakvo su značenje za nacističke vođe imali esesovci pokazuje i citat iz jednog Himmlerovog govora Gruppenführerima u Poznanju 1943. godine: »Kad pobijedimo, tada, kao što sam već govorio, počinje naš pravi posao... U narednih 20—30 godina mi smo dužni davati Evropi rukovodeće ličnosti... Mi ćemo svijetu diktirati svoje zakone...«

No, eto, dogodilo se da su morali odgovarati pred zakonima humanosti. Da vidimo, dakle, kako je jedan od brigadnih vođa, SS general Schmidhuber, odgovarao na pitanja dra Gozze Gučetića 7. veljače 1947. godine:

— SS nije bila specijalna vojska. Za izobrazbu smo imali Wehrmacht. I ja sam školovan kao komandant bataljona u Debret/u.

— Vaš čin i dužnost 1935?

— Komandir čete.

— Kada je stvorena prva SS **divizija**?

— Poslije rata s Poljskom.

— Ne prilikom Anschlusa?

— U Austriji i Poljskoj su samo pojedini pukovi bili ubačeni u Wehrmacht. A prva divizija je osnovana zime 1939. i 1940. godine. Divizija »Reich.«

— I vi ste u njoj?

— Puk »Germanija.« >

— Što?

— Komandir čete, komandant bataljona.

Potom optuženi govori o sastavu prve SS divizije, o ratu protiv Poljske i na Zapadu, o sudjelovanju u travanjskom ratu protiv Jugoslavije (puk »Germanija« nastupa iz Rumunjske preko Banata), o ratu protiv SSSR-a: Brest Litovsk, Minsk, Vjazma, Moskva...

— Divizija je s Istočnog fronta povučena?

— Poslije velikih gubitaka pod Moskvom. Ja sam tada premješten u Banat radi osnivanja divizije »Prinz Eugen.«

— Kada?

— U svibnju 1942.

Naređenje za formiranje SS divizije »Prinz Eugen« potpisao je Himmler 1. ožujka 1942. godine. Formiranje je završeno u kolovozu 1942. godine. Starješine su uglavnom bile iz Njemačke, a vojska, folksdojčeri iz Jugoslavije, Mađarske i Rumunjske. Komandant divizije je bio rumunjski Nijemac, Löhrov prijatelj SS Gruppenführer i SS general-potpukovnik Arthur Phleps, nekoć k. uk. oficir. Predsjednik sudskog vijeća je imao pred sobom 86 gusto kucanih stranica podataka o zločinima 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Tu su bila i naređenja u stilu zahtjeva: »istrijebiti«, »uništiti«, »savrnuti sa zemljom«. U operacijama, redovno: »Kein Lebender darf den Kessel verlassen« — da se nitko živ iz obruča ne izvuče!

— Optuženi je bio komandant jednog puka, a divizija je imala tri puka?

— Bila su dva lovačka i jedan artiljerijski puk. Ja sam bio komandant 14. SS lovačkog puka (2. puk 7. SS divizije).

— Koliko bataljona?

— Tri. .... -

Komandanti bataljona su 1942. godine bili Kaaserer, Wagner i Landverer.

- Sjećate li se komandanata bataljona za vrijeme 4. i 5. ofenzive?

— Prvi: Wagner, drugi: Ditsche... Ne sjećam se tko je bio u 3. bataljonu. — Komandant 3. bataljona bio je SS-Standartenführer Mackelburg.

— Brojčano, kolika je bila divizija? •

— Oko 20000 ljudi.

— Koliko ih je bilo u puku optuženog?

— Najviše 5000.

Nije ih bilo više? •

— Zajedno s artiljerijom pridodanom puku, najviše 6000 — Schmidhuber je umanjivao snagu 7. SS divizije. Iz izvještaja generala Lohra od 25. listopada 1942. godine vidi se da je SS dobrovoljačka brdska divizija »Prinz Eugen« imala 21 851 oficira i vojnika. Ali, ako se optuženi i nije sjećao broja vojnika u svojoj diviziji» sjećao se prve borbene akcije:

— Bilo je to u području Krive Reke.

— Kojim pravcima su nastupale trupe?

— Iz Kosovske Mitrovice na Kopaonik je nastupao 1, a iz Raške 2. bataljon 14. SS puka. Dijelovi 3. bataljona su nastupali iz Novog Pazara. Operacijom je neposredno rukovodio komandant divizije. Sudjelovali su i Bugari i ruski tzv. Zaštitni korpus.

— Zna li optuženi da je njegov 1. bataljon popalio Krivu Reku?

— Znam za to. O tome sam svjedočio u procesu ondašnjem komandantu 1. bataljona Kaasereru.

— Kaaserer je, dakle, zapalio selo?

—• Ne čitavo selo. Meni je javljeno da je selo zapaljeno u toku borbe, ne hotimično. Na Kaaserera je pucano iz sela...

— Da li je Kaaserer tada naredio vojnicima da ubijaju žene i djecu, a jednu grupu žena i djece stjerao u crkvu, a onda crkvu minirao?

— Kaaserer to u istrazi nije priznao — tvrdio je Schmidhuber, a po jednom izvještaju generalštaba Jugoistok dade se

zaključiti da je o razaranju Krive Reke bio obaviješten i Lohr (a mogao je biti obaviješten jedino onda ako ga je informirao komandant Srbije, taj pak obaviješten od Phlebsa, a Phlebs od Schmidhubera); da Lohr nije bio obaviješten, kako bi mogao Vrhovnoj komandi 25. listopada 1942. godine pisati da se »poslije razaranja banditskih skloništa u rajonu Krive Reke treba barem za neko vrijeme nadati miru«. Poučen iskustvima s Kopaonika, Lohr je inzistirao da se što prije pristupi »energičnom čišćenju Guče.«

Schmidhuber je na suđenju, izbjegavši u prvoj rundi nategnutog dijaloga konkretne odgovore, priznao da ga je o razaranju Krive Reke i miniranju crkve obavijestio ratni izvjestitelj Fiinck.

— A sad tvrdite da to Kaaserer nije priznao.

— Kaaserer je priznao miniranje crkve, ali ne sa ženama, nego s muškarcima.

— Priznao je, znači, da je zajedno s crkvom minirao muškarce?

— Da.

Dr Gozze Gučetić se preko stola nagnuo prema prevodiocu:

— Upitajte optuženog: smatra li to zločinom?

— Naravno.

— I onda ste vi, obaviješteni od Fiincka, smijenili Kaaserera zbog zločina u Krivoj Reci?

— Smijenio ga je komandant divizije na osnovi moga izvještaja. Tada je isključen iz SS trupa, a da lije dobio još kakvu kaznu, to ne znam.

— Kaaserer je kod vas bio kapetan?

— Kapetan.

— A osam mjeseci kasnije, što je bio?

— Čuo sam da je došao u Zagreb kao policijski kapetan.

Kaasereru je suđeno s grupom gestapovaca u Beogradu od 9. do 19. prosinca 1946. godine. I njima je sudio dr Vuko Gozze Gučetić. Osuđen je zbog zločina u Krivoj Reci, Mačkovcu i Bačevcu: »Tom prilikom jedinice njegovog bataljona su pobile 130 osoba, od kojih 30 djece od 1 do 14 godina, a jedan dio žrtava

uništen je miniranjem crkve u selu Kriva Reka u kojoj se nalazilo 46 muškaraca, žena i djece...«

Dr Gučetić je upravo stoga želio čuti Schmidhubera:

— Kako objašnjavate podatak da je netko uklonjen, po kazni, iz SS trupa, da je osuđen jer je digao u zrak crkvu s civilima, a poslije toga vrtoglavo napreduje?

Schmidhuber širi ruke kao da je i sâm zaprepašten:

— Nitko od nas nije mogao objasniti Kaasererovo napredovanje ...

— Dvije su mogućnosti: ili Kaaserera uopće niste prijavili, ili se u SS trupama zbog zločina unapređivalo.

— Kad sam se sreo s Kaasererom 1943. i vidio da je Obersturmbannführer, javio sam to štabu, jer sam ja u vezi sa strijeljanjima djece i žena izdao strogu zapovijed jedinicama.

Richard Kaaserer, pet godina stariji od Schmidhubera, Austrijanac, u Njemačkoj od Hitlerovog dolaska na vlast, u beogradskom vojnom zatvoru broj dva izjavio je 20. rujna isljedniku JA Šambaheru:

»...Okolo 10. listopada 1942. upućen sam iz Rudnice u sjeveroistočnom pravcu u planinu Kopaonik. Prošao sam kroz mjesto Reka, ne pamtim baš točan naziv toga mjesta. Ali dobro se sjećam da sam primio naređenje da na određenom sektoru sve pretražim radi oružja, municije, eksploziva i sakrivenih četnika Keserovića. Imali smo izričito naređenje da slomimo oružani otpor. Tamo gdje se naiđe na municiju, oružje i eksploziv, ili gdje se nađu pripadnici četničkih odreda, muškarce je trebalo uhapsiti. A da je kuće trebalo paliti, to ne znam. Također ne znam za naređenje o represalijama. Prilikom prodora na meni određeni rajon, pružen je otpor iz više kuća. Otpor je oružjem slomljen. Poslije te akcije pješke sam sa svojim bataljonom krenuo prema Kosovskoj Mitrovici. Schmidhuber me nikada nije upoznao sa zločinima počinjenim u Krivoj Reci, niti me je ikada nešto o tome pitao...«

I Kaaserer je, kao i Schmidhuber, pokušao da izbjegne odgovornost. Obojica su priznavala postojanje zločina, ali su frapantnom tvrdoglavošću isključivali svoje sudioništvo u njemu.

Ispitujući o Kaasereru, dr Gučetić je pokušao utvrditi Schmidhuberovo zločinačko djelovanje. Lice predsjednika vijeća je smireno:

— Budući da ste 1943. Kaasererov dolazak u Zagreb prijavili štabu, kako rekoste: u vezi sa strijeljanjem djece i žena, znači li to, optuženi, da se u Krivoj Reci pucalo i u žene i u djecu?

— To mi je naknadno javio ratni dopisnik Fiinek.

— To kod Krive Reke, to je prva akcija 7. SS divizije?

— Da.

— I odmah: miniranje crkve, pucanje u djecu i žene?

— Oštro sam reagirao i izdao strogo naređenje.

— Sadržaj?

— Pa vidite, prvo i prvo...

— Sažetije, optuženi.

— Provedena je istraga. A zatim sam napisao naređenje u kojem je otprilike bilo ovo: pucati na žene i djecu, krasti — to su vaša dosadašnja junaštva nedostojna vojnika. Postanite, napokon, vojnici!

— Vi tako: grdite ih zbog zločina, a oni odmah srljaju u nove zločine. Recite nam da lije vaš puk, poslije toga naređenja, i dalje palio i žario gdje god je stizao, ili je poslušao vašu zapovijed?

— Uvjeren sam da se 14. SS puk poslije ovog naređenja ponašao više vojnički.

— Što znači: više vojnički? Je li se ponašao po zakonima i običajima vođenja rata ili je tek nastojao da se tako ponaša?

— Nastojalo se. A podatke iz optužnice ne shvaćam...

— Da li vam je poznato da je mjesec dana poslije akcije na Krivu Reku izvedena akcija na Blaževo?

— Ja sam naredio izvođenje te akcije — tiho kaže SS general, jer zna da je zapovijed s njegovim potpisom sačuvana.

— Zna li da je tada Blaževo sa svim okolnim selima opljačkano i do temelja spaljeno?

— Mi smo vršili akciju protiv četnika. Znam samo da je tada uništen štab četničke brigade.

— Kako to da su osim Blaževa spaljena i sela Bozoljin, Gradac, Domiševina, Ravnište, Borance, Radunje i Iričići.

- Nepoznata su mi ta imena.
- Okolica Blaževa.
- Da mi je karta, možda bih se **sjetio koje su jedinice tamo** operirale.
- Gdje je vaš puk operirao?
- Ja o tome ništa ne znam i ništa mi nije bilo objavljeno.
- Nije vam poznato da je u akciji koju ste vi naredili i koju izvode bataljoni vašeg puka spaljeno i opljačkano desetak sela?
- Znam samo rezultate vojne akcije: ubijena četiri četnička oficira i jedan civil.
- To je u prosincu 1942. Kamo je divizija poslije toga prebačena?
- Početkom siječnja 1943. u rajon Zagreb—Samobor. Zatim u Karlovac radi sudjelovanja u operaciji »Weiss.«
- Kojim pravcem je nastupao vaš puk?
- Moj 2. bataljon je bio pod komandom štaba divizije, motoriziran. Ja sam s dva bataljona i artiljerijskim odredom nastupao od Barilovića prema Krnjaku.
- Širina nastupanja?
- Odgovor na to pitanje će Schmidhuber uporno izbjegavati, jer zna: koja god sela navede, utvrdit će se da su tada spaljena. Umjesto toga, kaže:
- Bio je dubok snijeg na putu.
- Puk se ne kreće samo putom. Ima svoj front.
- Od Barilovića prema Krnjaku.
- Tužilac, a ni sud, u vrijeme procesa nemaju zapovijed komandanta SS dobrovoljačke brdske divizije »Prinz Eugen« potčinjenim jedinicama za izvođenje operacije »Weiss«. Naš Vojnoistorijski institut je kopiju toga dokumenta dobio iz američkih arhiva. Zapovijed je izdana 18. siječnja 1943. godine:
- »... Grupiranje i napad u zapadnom rajonu divizije ima da se izvede na sljedeći način:
- a) Borbena grupa (Kampfgruppe) 'Zapad':
Komandant Obersturmbannführer Schmidhuber
sa:
pukovskim štabom 2. lovačkog puka,

odjeljenjem skijaša,
III/2. lovačkog puka,
brdskom inženjerijskom četom,
1. vodom tenkovske čete,
3. bataljonom brdskih topova,
konjičkom grupom isturenog prednjeg odreda s konjičkim
vodom inženjerijske motorizirane čete,
lakom inženjerijskom kolonom,
5 bolničkih kara,
dva sanitetska vozila,
materijalom za provizorni most natovarenim na sanjke,
odjeljenjem civilnih radnika,

grupira se u rajonu Barilović—Leskovac—Poljice na takav način da u svitanje dana 20. I suprotna neprijateljska obala može biti stavljena pod vatru sa svim teškim oružjem bataljona i tenkovskih oruđa. Protuoklopna oruđa i oruđa oklopnih kola upraviti na bunker da bi se on trenutno uništio.

Da bi se most preko Korane osvojio u ispravnom stanju, mora se neprijateljski bunker, iz kojeg vjerojatno treba biti izvršeno paljenje radi rušenja mosta, uzeti iznenadnim prepadom u drugom dijelu noći na 20. siječnja...

Poslije zauzimanja južne obale, Borbena grupa prodire energično duž drumu u jugoistočnom pravcu isturujući ispred sebe konjičku grupu, da bi što prije posjela rajon oko Blagavica brda. Skradsku goru prokrstariti pobočnicom koja bi potom u rajonu Živković preuzela osiguranje u pravcu zapada.

U pravcu Galovog brda uputiti što prije jednu četvu sa zadatkom da pretpostavljeni neprijateljski položaj na sjevernoj padini ovoga brda obuhvati s leđa i na taj način olakša nastupanje Borbene grupe Hedrich iz rajona oko Tušilovića.

Pomoću provizornog mostovnog materijala što ga Borbena grupa nosi, uz bezobzirno angažiranje stanovništva, moraju se ukloniti sve eventualno postojeće zapreke i osloboditi cesta za Krnjak radi dopreme diviziji, pošto će za popravak glavne ceste preko Tušilovića vjerojatno trebati nekoliko dana dok se ona osposobi za redovan saobraćaj...

Prilikom pročešljavanja predjela kroz koja prolaze trupe, sve muškarce sposobne za oružje bezobzirno zarobljavati, a uhvaćene s oružjem u ruci strijeljati po kratkom postupku. Uhvaćene osobe otpremiti sabirnoj stanici u Karlovcu...«

Dr Gozze Gučetić je pokušao što više saznati o prodoru 7. SS divizije od Karlovca preko Slunja za Bihać i dalje u smjeru jugoistoka:

— Jeste li vodili borbe?

— Slomili smo slabiji otpor kod Barilovića. Kod Krnjaka je bilo vatre s dalekog odstojanja.

— Poslije Krnjaka?

— Mjesto Rijeka. To je bio prvi borbeni položaj, noć 19. i 20. siječnja. Čitavu noć su se redali napadi partizana.

— A puk je bio na cesti?

— Glavnina je bila u Krnjaku i oko Krnjaka. Dvije čete zapadno od ceste.

— Slušajte, optuženi, puk se nikada nije u borbi kretao cestom. Ima svoju širinu, bočna osiguranja, izvidnice... Ta ne želite nas, valjda, sada uvjeravati kako ste vi sve vrijeme ofenzive išli samom cestom!

— Pobočnice su se držale brda.

— Kuda idete poslije Rijeke?

— Pravac Slunj.

— Je li tu bilo borbe?

— Sa brda je pružan otpor. Zadržavani smo vatrom.

— Kojom širinom nastupate, koliko udesno i ulijevo od ceste?

— To se mijenjalo. To se može vidjeti u ravnici, tamo ne.

— Dva ili pet kilometara?

— Nekad i 15 kilometara od ceste.

— I tako idete prema Slunju. A onda?

— U Slunju smo zadržani. Partizani su minirali most i naši pioniri su morali izgraditi novi most. Slunj je gorio.

— Dalje?

— Pravac Bihać.

— Valjda znate gdje ste bili do Bihaća?

— Uvijek sam išao cestom.

— Kako je moguće u tako oštrim borbama da je vaš **puk** uvijek na cesti?

— Samo ja. Bataljoni su bili na položajima i do 15 kilometara udaljeni...

Dr Gučetić sporo, cijedeći od optuženog odgovor po odgovor, saznaje da se 14. SS puk, odnosno 2. SS puk SS divizije »Prinz Eugen«, od Bihaća kretao prema Bosanskom Petrovcu, Kulen Vakufu, Vrtoču, Drvaru, Bosanskom Grahovu...

— A 13. SS puk, da li je nastupao desno ili lijevo od vas?

— Lijevo od nas. — To je borbeni grupa Broser, »Istočna grupa« SS divizije.

— Vi ste izjavili da ne pamтите ni jedno mjesto koje je zapaljeno od vaših jedinica za vrijeme ove ofenzive. Međutim, sva zapaljena mjesta su uz cestu, najudaljenije do 15 kilometara lijevo ili desno od ceste, dakle na pravcu nadiranja vašeg puka. Prema tome to nije učinio 13. SS puk, nego jedinice pod vašom komandom. I nemojte, molim, tvrditi kao i u istražnom postupku: sve zlo je od 13. SS puka, a vi ste nevin!

— Na mom putu od Krnjaka, od nas zatečenog u ruševinama, do Bosanskog Grahova, koje je također bilo u ruševinama, nije bilo drugih srušenih mjesta.

— Vaša regimenta nije zapalila ni jednu zgradu?

— Na putu moga puka ništa nije zapaljeno.

— I od Karlovca do Ljubuškog ni jedna kuća nije zapaljena?

— Gorjele su kuće... zapaljene od svijetleće municije.

— Da li je moguće čitavo selo zapaliti svijetlećom municijom?

— Čitavo selo ne. Neke kuće da. Nisam vidio zapaljenih sela.

Schmidhuber, optužen kao »najkrvoločniji oficir 7. SS divizije«, pokazao se i kao najuporniji lažac. Esesovci su ulazili u mnoga ranije zapaljena sela. Ali ulazili su i u nezapaljena sela. Iza njih nije ostala nijedna kuća s krovom; nije ostala nijedna bajta.

Predsjednik vijeća Vojnog suda dr Gozze Gučetić već umoran od Schmidhuberovog poricanja svake činjenice, vadi iz ovećeg fascikla snop listova:

— Moram optuženom pokazati neke zapisnike: da vidi kako su na putu 14. SS puka gorjela čitava sela. Najprije izjava Rade

Stevandića: selo Prekaja, zaselak Stevandić, zapaljene 33 kuće. Sve opljačkano. Bajunetom, ubodom u glave, ubijeno 5 ljudi. U selima Marčete, Škrbić i Matić pripadnici 14. SS puka su ubili 20 staraca i starica, njihove leševe su bacili u bunare. U Tičevu i Preodcu ubili su 6 ljudi. Svjedok je vidio leševe trojice partizana. Bili su vezani. Ubijeni su na cesti. Pri prolazu kroz Tičevo pucali su u sakupljeno stanovništvo i mnoge ubili, svjedok ne zna koliko...

Dva su Tičeva, Malo i Veliko. Potiskujući zaštitne dijelove 1. bosanskog korpusa, esesovci su u ta sela prodrli uspinjući se s ceste Drvar—Rore. U oba Tičeva se zatekao dio banijskog zbjega s mještanima. Tko nije uspio pobjeći u okolne šume, ubijen je. U dokumentima o 7. SS diviziji zapisana su neka imena tada ubijenih Tičevčana: Stana Višekruna, 40 godina; Nedeljko Višekruna, Stanin sin, 3 godine; Vid Višekruna, Stanin sin, 8 godina; Rade Jović, 75 godina; DMITAR Jović, 75 godina; Nikola Prpa, 80 godina.

— Optuženi, i Prekaja i Tičevo su na pravcu nastupanja vaše divizije...

— Mogu odmah nešto reći o Prekaji — odjednom se sjetio: — Znam da je tamo svake noći bila borba s partizanima, koji su napadali iz šume. Bilo mi je javljeno da je selo napušteno.

— I zato ga je trebalo zapaliti?

— Ne, ali tamo je bilo noćnih borbi...

— Sjećate li se sela Vrtoče?

— Da, tuda smo prošli.

— I kroz Drinić?

— Da, ali ta sela nisu bila zapaljena.

Ta su sela u bosanskopetrovačkom kraju: koga su tamo uhvatili, uglavnom je i ubijen. U samome Petrovcu esesovci su ubili dvije šezdesetgodišnjakinje — apotekarku Julku Turić i Kosaru Brkić, zatim sina Mehe Malkoča, Aliju Milićevića (35), Gospavu Vučković (30), Sabita Sinanovića (28), Husu Selimovića (32)...

Drinići su bili tipično partizansko selo, izdavački centar Bihačke republike. Pet mjeseci je tu danonoćno radila štamparija

CK KPJ i Vrhovnog štaba. Tu je štampano 49 000 primjeraka »Borbe« (18 brojeva), 6000 primjeraka »Narodnog oslobođenja« i još drugih listova u 8000 primjeraka. Tu su štampane i obligacije zajma AVNOJ-a, časopis »Proleter«, »Osnovi lenjinizma« u 2200 primjeraka, tiskano je preko 43 000 različitih letaka... ukupno: 68 publikacija u 181 147 primjeraka na 2 000, 376 stranica. Napustivši Drinić, Vladimir Dedijer je 30. siječnja 1943. godine pisao na Oštrelju:

»Jedna od najstrašnijih slika ovog rata. Mraz je, a kulja narod bos, go, gladan. Nepregledne hiljade odmiču korak po korak. Svi idu pešice, sem ono nekoliko srećnih koji su imali vremena da zgrabe volove i kola. To je najborbeniji, najodaniji deo našeg naroda. Ove su majke rađale brigade... Jedna žena srednjih godina s četvoro sitne dece — najstarije nosi ono najmlađe — svi bos, iscrpeni, majci se trbuh vidi... Strašan je ovaj naš rat. Nikad naš narod nije preživljavao teže trenutke. Kuda će ovih 40000 duša... Određeno je da se poslednja rezerva šećera za bolnice, 1500 kilograma, razdeli izbeglicama...«

I Drinićani su izbjegli. Sve što se moglo kretati pobjeglo je iz sela pred ofenzivom. Selo je najprije tukla artiljerija 7. SS divizije, a onda su u nj prodrli dijelovi 14. SS puka. U selu su uhvatili samo sedmoro ljudi. Rosa Banjac (50), Pero Kuburić (84) i njegova žena Marija (75) bili su ranjeni. Odmah su strijeljani. Na ulazu u selo su uhvaćeni i ubijeni: Ilija Stoisavljević (80), Sava Stoisavljević (12) i dvoje Kecmana — Đurađ (90) i Sava (65). Đurađ Kecman je zaklan.

Ostali Drinićani su bježali u srnetičke šume. Jedan od zbjegova — u izvještaju je rečeno: »preko 3000 duša« — bio je u rajonu drinićkih ispaša i pastirskih koliba na mjestu Kozila. Schmidhuber je tragom toga zbjega poslao čestu esesovaca. Većina izbeglica je uspjela umaći, ali je uhvaćeno 69 staraca, žena i djece. Iz ove grupe spasilo ih se petoro. Ostali su strijeljani i svi bačeni na jednu gomilu. Imamo podatke o tada strijeljanim Drinićanima. Navest ćemo sva imena i dob strijeljanih da se vidi kako među njima nije bilo nikoga za pušku:

šest Rončavića: Trivun (75), Stanka (70), Mara (40), Štaka

Lazareva (10), Miloš (6) i Boja (3);

četnaest Banjaca: Stana (65), Jeka (35), Slavka (9), Anka (7), Nikola (4), Đela (80), Jelka (35), Milena (5), Mileva (1), Jovo (76), Darinka (32), Mika (10), Dušanka (6), Ratka (8 mjeseci);

Stanka Kuburić (85);

dvije Lukičke: Miholjka (50) i Milka (10);

četvero Daljevića: Toma (95), Jovo (44, invalid), Sava (75), Mika (65);

dvoje Kecmana: Vid (10) i Deva (72);

Todora Stoisavljević (42).

Drugu grupu izbjeglica gonili su psima. Najiscrpljeniji dio zbjega, dvadesetak banijskih izbjeglica i jedanaestoro Drinićana, zastao je u šumi Ždralici. Djeca po snijegu popadala, starci uz njih. Ni jednog djeteta starijeg od 10, ni jednog starca mlađeg od 65 godina. Danske doge, puštene s lanaca, krvožedno su nasrnule na izmučenu čeljad popadalu po snijegu. Krv je liptala iz rana i to je pse zadržalo: radije su lizali krv nego klali oštrim zubima već ranjene. Posao su nastavili esesovci — ranjene su rafalima sasjekli. Tu ubiše šestoro driničke djece, sve Stojanoviće: Danicu Brankovu (9) i Brankovog Vladu (10) i Nevenka Brankovog (7) i najmlađe dijete partizana Branka — Dobrilu (4); i dvije Vidove curice — Milevu (5) i Radmilu (1).

Istoga dana isto je odjeljenje 14. SS puka Augusta Schmidhubera uhvatilo u bijegu iz sela Vrtoče dvoje djece Čulibrka: oboje su žive bacili u zapaljenu kuću.

— Sjetite se, optuženi — inzistirao je 7. veljače 1947. dr Gučetić: — Jesu li vaše čete prošle kroz Vrtoče. Selo je uz cestu.

— Bili smo u selu Vrtoče. Ali selo nije zapaljeno.

Vrtoče je imalo nesreću: većina svijeta nije se stigla na vrijeme povući. Kad je Schmidhuber zarobljen kod Zidanog Mosta 10. svibnja 1945. godine, među stvarima jednog njegovog vojnika nađena je fotografija: SS jedinice pale Vrtoče. Schmidhuberovi esesovci su naglo odbacili zaštitnicu partizanskih snaga i u noći prodrli u selo. Desetak dana kasnije Mjesni narodnooslobodilački odbor je izvijestio: »Odmah su počeli pljačkati. Odveli su 500 ovaca, oko 700 prasadi, više od 500 goveda... Esesovci su u selu

Vrtoče pohvatali 10 žena i djece, sa šezdesetak uhvaćenih u drugim selima zatvorili su ih u kuću Mile Radulovića i kuću zapalili. Svi su u kući izgorjeli... I još su 35 lica postrijeljali...«

— Ne samo da su kuće paljene, nego i ljudi u kućama!

— To nisam naredio, niti sam išta čuo o tome. Svaki ispad prema civilima kažnjavao je vojni sud.

Arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu ima dokument dobiven od Amerikanaca: Schmidhuberov »Izvjestaj o iskustvu u akcijama 'Weiss II' i Mostar«, dopis »Ia pov. br. 189/43« od 26. ožujka. Tu je podatak o tome kakve je odnose Schmidhuber uspostavljao s civilnim stanovništvom Jugoslavije:

»Pri nastupanju od Javarusa (kota 1431), 9 kilometara jugoistočno od Petrovca, prema Maloj Šatornici, kod grupe kuća zatečeno je kilometar jugozapadno od Kose oko 60 žena i djece s tri stara čovjeka. To su bile izbjeglice iz sela Kolunića, južno od Petrovca. Upitani, izjavili su da u predjelu njihovoga tadašnjeg mjesta zadržavanja nisu vidjeli nijednog partizana. Tvrđili su daje taj rajon bez partizana. Na to smo jednom od trojice staraca dali ispravu da izbjeglice može narednog dana odvesti u Kolunić.

Ali pored obavještenja o odsutnosti partizana, nastupalo se prema sedlu istočno od Male Šatornice, tako da se izbjegla vatra otvorena iz oko sto neprijateljskih pušaka i tri puškomitraljeza s visova zapadno od sedla Mala Šatornica (Rodići). Partizani su postavili zasjedu oko tisuću metara dalje od spomenute izbjegličke grupe. Neprijatelja smo napali i odbacili uz gubitke.

Poslije toga je cijela izbjeglička grupa iz Kolunića strijeljana... Kod čovjeka kojemu je dana isprava da ljude vrati u Kolunić nađena je u malu lopticu zgužvana isprava, po kojoj je utvrđeno da je komunistički funkcionar...«

Odnos je, dakle, bio jasan: ako Borbena grupa Schmidhuber naiđe na partizansku zasjedu, a nailazila je neprestano, iz dana u dan, od početka ofenzive, onda Schmidhuber naređuje da se strijeljaju starci, žene i djeca iz najbližeg zbjega. To SS Obersturmbannführer na suđenju poriče. Poziva se na Hašku konvenciju. Otud pitanje predsjednika sudskog vijeća:

— Vi ste, znači, postupali po propisima Haške konvencije:

zarobljene partizane niste strijeljali, imovinu i ličnosti civilnih lica ste poštovali?

— Da. Samo zarobljenika dugo nije bilo. Prve zarobljenike sam vidio tek u Bosanskom Petrovcu.

To, međutim, nisu bili zarobljeni partizani, već vremešnji seljaci iz Trninić-Brijega, Šipovljana, Drvar-Sela... Pedesetak ih je bilo uhvaćeno, što kod kuće, što u bijegu iz sela. Snažnije među njima su probrali i iz Petrovca uputili na prisilni rad u Njemačku, a četrnaesticu su ubili na izlasku iz grada.

Predsjednik se još jednom vratio na Vrtoče:

— Zna li da je u selu Vrtoče ubijeno 80 civila?

— Ništa o tome ne znam. Ni za jednog ubijenog civila.

— Kao što ne znate za paljenje Blaževa, Krive Reke...?

— Ne znam.

— Bili ste podređeni Lüttersu?

— Da.

— Jeste li od njega dobivali zapovijedi?

— Od štaba divizije.

— A divizija od Liitersa.

— Da.

— Onda ste morali primiti jedno naređenje u kojem se kaže: »... Svakoga tko sudjeluje ili je sudjelovao u borbi protiv zaštitnih četa ili hrvatske države treba objesiti ili strijeljati...« I ovo: »Naselja, teško pristupačna, kao i ona mjesta za koja je ustanovljeno da su partizanska uporišta, ili su podesna da to postanu, imaju se razoriti... Zbog prestrogog postupka nitko ne može biti pozvan na odgovornost«. To Lütters naređuje svim podređenim jedinicama, pa i 7. SS diviziji.

— Sasvim sigurno: ja tu zapovijed nisam dobio.

— U praksi ste je primjenjivali. Eto: Vrtoče, Drinići, Tičevo... Kud prolazite, sela gore, ostaju leševi. Nego, što znate o pokolju na Šator-planini?

— Bio sam jednom tamo.

— To je u rajonu vašeg nastupanja.

— Uljevo, sjeverni rub Livanjskog polja.

— Od ceste kojom nastupate 10 kilometara uljevo.

— Nekad smo nastupali frontom širokim i do 15, a nekad samo dva-tri kilometra. Tamo gdje kažete da je bio pokolj, nastupao je naš 13. puk.

— Jasno, vaš uobičajeni odgovor. Ako je zločin dokazan, onda ga je počinio drugi puk...

Na Šator su dijelovi 7. SS divizije izišli zahvaljujući vodičima četnicima, koji su dobro znali gdje su zbjegovi. Iz jednog izvještaja se vidi da su esesovci na Šatoru samo iz sela Vodenice ubili tridesetak žena, staraca i djece.

— Dobro, za pokolj na Šatoru ne znate. Ali u selima Vrtoče i Drinići bili ste sigurno. Oba sela su tada zapaljena.

— Možda ih je zapalila neka jedinica prije nas, ili kad smo mi otišli.

— Prošao je samo vaš puk.

— Ja nisam naredio paljenja.

— Ni u Barama? ,<

— Gdje su Bare?

— Neposredno uz Bosanski Petrovac. Tamo ste **zaklali 15** članova jedne porodice i zapalili ih u njihovoj kući.

— O tome ništa ne znam.

— Ništa, dakle, o Vrtoču, ništa o Drinićima, ništa o Barama, ništa o Šatoru, gdje ste, kako kažu neki očevici, majkama djecu otimali i probadali bajunetima...

— Na Šator je poslan bataljon Hann 13. SS puka...

— Opet vi po starom: sve su zločine počinili drugi, nikad vi, nikad vaše jedinice...

Međutim, dokumenti pokazuju da je Schmidhuber ovaj put govorio istinu. I sad, kad znamo podatke iz njemačkih dokumenata, vidi se: Schmidhuber se izvrsno sjećao, pamtio je čak i detalje, znao je svu istinu, ako je to išlo njemu u korist. No, i suviše je neistine bilo u njegovim iskazima, pa mu sud nije vjerovao ni onda kad je govorio istinu. Početkom ožujka 1943. godine, kad je štab 1. bosanskog korpusa NOV i PO Jugoslavije pod komandom Koste Nada, s dijelom jedinica 4. i 5. divizije, s korpusnom bolnicom i s više od deset hiljada izbjeglica, potisnut na besputnu, snijezima zavejanu Šator-planinu, Schmidhuberov

puk je nastupao južnim obroncima Šatora, od Bosanskog Grahova prema Livnu. Trinaesti SS puk, odnosno 1. puk 7. SS divizije pod komandom pukovnika Brosera, izbio je na Šator-planinu i počinio stravične zločine nad grupom nepokretnih ranjenika i izbjeglicama. O tome koje su jedinice izišle na Šator, vidi se iz zapovijedi SS generala Phlebsa od 1. ožujka 1943. godine:

»b) Borbena grupa Broser

prikuplja se glavninom u toku 2. ožujka u prostoru Prekaja s borbenom grupom Hann u prostoru Poljice i priprema se u toku prijepodneva 3. ožujka na tim prostorima za nastupanje u pravcu juga...

Borbena grupa Hann, ojačana jednim vodom tenkova i jednim vodom protuavionskih oruđa, polazi s prostora Poljice po mogućnosti 3. ožujka poslije podne u južnom pravcu radi ovladavanja raskrsnicom drumova kod Rora i visova Mali i Veliki Kik (na tim visovima je težište) i osiguranja Borbene grupe prema jugu, prema planinskom masivu Šator-planine i radi osiguranja nove ceste što od Rora vodi prema zapadu u Bosansko Grahovo. Dalji pravac prodora ove Borbene grupe je prema jugu u prostor Popovići, a odatle glavninom, zaokrećući prema zapadu, na prostor Međugorje, potom grebenom preko Velikog brda u prostor Vaganj dol, Dugi dol, a s jednom ojačanom četom iz sela Popovići u jugoistočnom pravcu preko Okruglaša—Rastika u prostor oko sela Branješci. Borbena grupa osigurava glavninu divizije što nastupa zapadno od nje i pri tome održava vezu s najzapadnijom kolonom 369. divizije, koja nastupa na Glamoč cestom istočno od Šator-planine... Alpinski vodovi Borbene grupe Broser, pri polasku s linije ceste Bosansko Grahovo—Rore upućuju se na planinu Šator...«

Schmidthubera, ustrajno upornog u poricanju svakog podatka, dr Gučetić je pitao:

— Recite: njemački vojnik ne laže?

— Ne laže, u principu ne.

— Ako jedan nešto tvrdi, a to poriču deseterica?

— Njemačkom vojniku možete vjerovati.

— Dobro, kad je tako. Sad ću vam pročitati što o vama kažu ti koji ne lažu — njemački vojnici, vaši vojnici, pripadnici 7. SS divizije. Riječ je o izjavama njemačkih vojnika koji su zarobljeni sredinom listopada 1944. godine. Saslušavani su 16. listopada, dakle u vrijeme kad ste vi u Njemačkoj, uoči vašeg dolaska na dužnost komandanta 7. SS divizije. Najprije izjava dr Eugena Stumpha; bio je poručnik u 7. SS diviziji.

— Ne poznajem ga.

— Zna on vas. Taj liječnik, SS poručnik, opisuje u svojoj izjavi razne događaje. A zatim daje karakteristike nekih ljudi iz divizije. Jedna karakteristika: »Kao najkrvoločniji oficir 'Prinz Eugen' divizije, meni osobno poznat, koji je naređivao masakriranje stanovništva i ubijanje ranjenih partizana, bio je August Schmidhuber, mislim iz okoline Münchena, te Herbert Folmer, major, komandant bataljona, koji je naređivao ubijanje civila...« Folmera znate?

— Bio je u 13. puku.

— Dalje: po zločinu se isticao major Ditsche...

— 14. puk.

— Stumph kaže da su pokolj na Sutjesci naredili Schmidhuber i Ditsche. Opet citiram: »...Navest ću neke slučajeve bestijalnosti koje je on vršio. Kad smo jednog dana došli u mjesto Piva, ušli smo u učiteljevu kuću. Učiteljeva žena je rodila dva dana ranije. Schmidhuber je naredio da kuću isprazne, i to bez trenutka odlaganja. Kako oni nisu momentalno iselili, naredio je da se svi pobiju, a bilo ih je dvanaestoro. Drugi slučaj: neki seljak je donio jednog našeg ranjenika. Primio sam ranjenika. Uto je naišao Schmidhuber. Kad je saznao što se dogodilo, naredio je da seljaka odmah ubiju...«

— Laž!

— »Bilo je bezbroj takvih slučajeva«, izjavio je Stumph. A sve njegove navode potvrđuju pripadnici 7. divizije... — i dr Gučetić čita imena i činove — 15 imena, a svi tvrde: »Schmidhuber je najkrvoločniji oficir...«

Optuženi šuti.

Fortner jedva čujno šapće Löhru:

— Gadno!

— Sad idemo na zločine iz 5. ofenzive. Optuženi, recite pravce kretanja vašeg puka. Ovoga puta detaljno, da se ne igramo skrivača. Dakle?

— Čapljina—Stolac—Plana—Bileća—Nikšić. Od Nikšića ne mogu bez karte.

— Od Nikšića, kuda se krećete?

— 14. puk s glavninom (2. bataljon, topovi, haubice, 6 tenkova, štab puka) cestom Nikšić—Pod, pravac Šavnik, 8 kilometara južno od Šavnika do Kruševice — ipak se sjetio i bez karte. — Pobočnica: jedna ojačana četa od Nikšića najprije ide gračaničkom dolinom, pa skreće na sjeveroistok za Boan.

— Dakle: vaša jedinica operira u dolini rijeke Gračanice i oko Šavnika, prema Boanu?

— Da.

— A druga pobočnica?

— Od Nikšića preko Dragača, desno od puta za Šavnik: Svetova glava—Trnovska glava — kota 1634.

— Koji je bataljon zauzeo Šavnik?

— Naša druga četa iz pobočnice imala je lakši otpor neprijatelja. I 1. bataljon ima lakši otpor kod Lukova...

— Koji bataljon je zauzeo Šavnik?

— Napad su izvela dva bataljona 14. puka. Ja sam išao s borbenom grupom (pojačani 3. bataljon) prema Boanu...

— A tko je zauzeo Šavnik?

— Ditsche, 2. bataljon — Šavnik je zauzet 29. svibnja, oko podne.

— Kuda je išao Ditsche?

— Spustio se serpentinama od Kruševice na Šavnik.

— Jeste li sigurni?

— Za to je dobio ritterski križ. Pravac kretanja: bataljon koji je zauzeo Nikšić išao je od Nikšića na Gornje Polje, pa na Jasenovo Polje, kraj Vojnika, kota 1963 — Šavnik. Imam sve to napisano. To je naša južna kolona. Sjevernu kolonu čini 13. puk, nastupa u prostoru Gornje Polje: 1. bataljon 13. puka desno, a 3.

bataljon lijevo, pravac Mokro — zapadno od Šavnika, odakle pomaže 2. bataljonu 14. puka u napadu na Šavnik.

— Recite raspored 13. i 14. puka poslije zauzimanja Šavnika?

— Sad su snage pregrupirane. Bataljoni su kamionima prebačeni u područje Gackog. Drugi bataljon je prebačen u Breznu.

— Vaša divizija drži lijevu obalu Pive. Recite: vaš sektor i sektor 13. puka?

— Jedan bataljon 13. puka je od Stepena, južno od Gackog, prodro na Pivu, a na jugoistoku u prostor Gornje Polje; 2. bataljon 13. puka zaposjeda lijevu obalu Pive južno od ušća Vrbniče. Pravac južnog krila mi je nepoznat.

— Tko drži lijevu obalu od ušća Vrbniče uz Pivu i Komarnicu, do Šavnika?

— U prvoj fazi ove akcije, nitko.

— A Miljkovac—Bajovo Polje?

— Moment, molim. Prvi i drugi bataljon 13. puka su ukrcani u kamione i prevezeni u rajon Gornja i Donja Brezna—Duba. Tu je trebalo partizanima spriječiti prijelaz Komarnice na zapad. Tamo ostaju dok naši ne stignu u Dubrovsko.

— A od Dube prema sjeveru?

— Ne znam. Vjerojatno su bila dva bataljona.

— Koji puk? i

— 13. puk. To je fakat!

— Gdje se nalazila vaša jedinica?

— Dva su bataljona kod Šavnika ukrcana u kamione i prebačena u Gacko, odatle na Maglič.

— To je Ditscheov bataljon?

— Podređen je direktno komandi divizije, generalu Phlebsu. Prvi bataljon 14. puka je također kamionima prebačen u Gacko, a odatle pravac Gornje i Donje Bare da se probije prema Ozrenu i spoji s krilom 118. divizije. Taj bataljon je spočetka direktno podređen diviziji, a kad je tamo dovezen i 3. bataljon 13. puka, onda je podređen komandantu 13. puka. Ja sam došao u Gacko.

— Säm.

— Sasvim säm.

- Koje su jedinice vama povjerene?
  - Nemam jedinice. Sve je uzeo komandant divizije i strpao u kamione.
  - I komandant puka Schmidhuber ostaje bez i jednog bataljona?
  - Dobio sam nove kod Gackog. Dva bataljona 13. puka: 1. i 2. bataljon.
  - Pa vi ste rekli da su se ti bataljoni nalazili od Vrbniče južno, uz Komarnicu. Zar su oba bataljona povučena u Gacko?
  - Ja sam išao tamo.
  - Gdje?
  - Plužine, i južno.
  - Maloprije rekoste da su ti bataljoni uz Komarnicu, južno od Vrbniče.
  - Prvi je bio tamo, a 2. i 3. su kamionima prebačeni u rajon Brezna—Dubna.
  - Onda su povučeni u Gacko?
  - ^r — Treći, preko Gornjeg Polja u Gacko, a odatle...
  - Pustimo 3. bataljon. Vi ste komandovali 1. i 2?
  - Prvi je išao na Komarnicu, pa na sjever.
  - Sve ste spetljali. Recite jasno gdje se nalaze bataljoni. Vi biste htjeli da ispadne kao da takozvani »vražji« bataljon nije bio pod vašom komandom!
  - Vi mene ne razumijete.
  - Onda budite jasniji.
  - Nastala je zbrka. Ne mogu bez karte.
- Dr Gučetić je zamolio sekretara vijeća kapetana Popadića da optuženom dade sekciju Pive. Schmidhuber se nekoliko minuta zadubio, zamišljen nad kartom. On je izvanredno poznao ovu geografiju, Šavnik i Durmitor, Pivsku planinu, i kanjon Pive, Gacko i vijugavi seoski drum uz Vrbnicu i Sutjesku prema Foči, najviši bosanski vrh — Maglie, prostranu Zelengoru. Karta nije bila zbog toga potrebna. Mogao je žmireći nacrtati skicu rasporeda svojih snaga i svog kretanja. Drugo je mučilo SS generala: kako sudu, u izjavi, odrediti svoje kretanje, a da se izbjegnu mjesta velikih zločina...

— Kod Šavnika.

r

— I bataljoni su tada prebačeni u Gacko?

— Bataljoni su mi oduzeti kod Šavnika i za sve vrijeme akcije nisam ih dobio.

— Kad ste vi krenuli za bataljonima, poslije koliko dana?

— Ne sjećam se. Znam da se nisam zadržavao. Stalno sam bio na putu; žurio sam da stignem u Gacko, jer su se partizani probili. Borbeno rukovodstvo bilo je u Gackom. Moje bataljone je komandant divizije rasporedio na položaje Maglič—Bare, a meni je dodijelio bataljone 13. puka.

— Vi ste komandovali bataljonima 13. puka i kad su se nalazili južno od Vrbniče, od Brezne do Vrbniče.

— Ne. Preuzeo sam ih u Plužinama.

— Kad je zauzet Šavnik, tko je izišao u sela na uzvisini: Dobro Selo, Previš, Mljetičak?

— Ne znam. Vjerojatno 2. bataljon 14. puka, a s istoka su pristizali dijelovi drugih jedinica.

Dr Gučetić je želio pomno pregledati navode optuženog Schmidhubera: da vidi sela, da usporedi podatke o zločinima s navodima optuženog o pravicima njegovog kretanja. Zbog toga je na dvadesetak minuta prekinuo suđenje. Kad su optuženi ponovo uvedeni u sudnicu, branilac generala Lohra je obavijestio sud da njegov klijent ima izvjesnih zahtjeva.

— Ima prijedloga?

— Da, druže predsjedniče.

— Saopćite ih.

— On traži da vijeće uzme u obzir dokumente istražnog postupka prema ustaškim generalima, jer se tu može naći i podatak o obavještenju za avionski napad na Beograd. Zatim traži da se iznese točan broj žrtava bombardiranja Beograda, jer smatra da su u popis srušenih zgrada unesene i one koje su razorene od savezničkog bombardiranja 1944. I — treće — traži zakone po kojima se sudi ratnim zločincima.

— Predajte to vijeću napismeno. Imate li?

— Da. Izvolite!

Javni tužilac se usprotivio jer — »nije važno je li jugoslavenska vlada znala za napad, nego je važno da je napad na Beograd teroristička akcija.«

— Sud će odlučiti hoće li usvojiti prijedloge obrane. Nećemo sad o tome. Nego — okrenuo se prema Schmidhuberu — optuženi, da li je vama poznato da su na sektoru kojim su prolazile jedinice pod vašom komandom gotovo sva sela popaljena?

— Ne.

— Da li vam je poznato da je na sektorima vaših trupa u 5. ofenzivi civilno stanovništvo masovno ubijano?

— Ne.

— Zna li daj na Sutjesci ubijeno nekoliko tisuća ranjenika?

— To sam saznao poslije kapitulacije.

— Vama, znači, nije poznato da se na sektoru kretanja vaše divizije dogodilo bezbroj prestupa iz kategorije međunarodnih zločina?

— Bilo je objavljeno samo to da je u tim borbama poginulo oko 10000 partizana i 3500 njemačkih vojnika.

— Zna li broj civilnih žrtava?

— Ne.

— Zna li da je bilo takvih žrtava?

— Ne.

— Onda moram da vam pročitam neke zapisnike. Držat ću se samo sektora kuda su prolazile jedinice pod vašom komandom. Najprije: vrijeme nadiranja 14. puka od Nikšića za Šavnik i pobočnim pravcima koje i optuženi navodi, zatim od Javorca preko Mratinja za Ćurevo, kuda predvodi bataljone 13. puka. Izjava Mitra Đukanovića iz Lukova...

— Nisam bio.

— Vaša pobočnica je tuda prošla.

— Da.

Iz Đukanovićeve izjave: »... Bez ikakve krivice su Velika Drašković, 30 godina, i njena kćer Zorka, 4 godine, bačene žive u zapaljenu kuću, i Sava Grujić, 50 godina. Kuće su popaljene i sva imovina opljačkana...«

Predsjednik vijeća je pročitao još osam izjava:

- Vida Škulentić:

»... Tom su prilikom vojnici ubili Nikolu Krečkovića (48), Jola Radosinovića (55) i suprugu mu Bosiljku (35) i kćerku Danicu (16)... I pljačkali su i palili...«

- Gorčin Radulović, Prage:

»... Izvršili su niz zločina, pljačkali i palili i ubili su Zlatanu Radulović (16)...«

- Đuro Gojković, Orah:

»... Njemački SS vojnici su strijeljali Milivoja Todorovića, Maša Todorovića, Milicu Todorović, Borivoja Todorovića, Radisava Đukanovića, Milorada Đukanovića, Milovana i Duku Matijaševića, Simu Batakovića, pa još 10 Todorovića, i dvije žene Bataković, i troje Gojkovića...«

- Veljko Mujanović, Rastovica:

»... Sve su spalili i opljačkali...«

- Petar Guzina, Gradac:

»... Čim su prodrli u selo, preko Krnova i Vojnika, SS vojnici su počeli paliti, pljačkati i ubijati. Uхватili su nekog kod kuće, nekog kod ovaca i sve strijeljali: sedmoro Guzina — Mihajla, Šćepana, Radoja, Đukana, Milotija, Radivoja i Momira, te Pera, Ivana i Dragišu Mitrovića.«

- Miloš Palija, Dobro Selo:

»... Ta vojska 'Prinz Eugen' divizije je tom prilikom u našem selu ubila Savu Jakića, Jakova Dukića, Milicu Kovačević, Dušana Đukovića, Joku Raketić, Mirka Jakića, Anđu Jakić, Milicu Jakić, Stanicu Jakić, Maricu i Todora Paliju, Krstu Jakića...«

- Mile Šarac, Previš:

»... Star sam i nemoćan bio, i nisam mogao da se borim, ni da bježim, a narod se ispred te SS vojske sklonio, samo je ostalo žena, djece i staraca... Vidio sam kad je prva kuća zapaljena, kuća Velja Tomića. U kući su zatvorili i zapalili, pošto su prethodno pobili ili poklali, skoro čitavu familiju Veljovu: Velja, starog 70 godina i ženu mu Vidosavu (65) ubili su iz puške, a snahu mu Darinku (30) sa djecom Jovanom (12) i Milošem (8), kao i malu unuku Veljovu Milušu (5) su zaklali i sve u kući

zapalili, dok se mala Danica (15) spasila bijegom iako ranjena... U Veljovoj kući zapaljena je i Vasilija Tomić... Sutradan je izvršena i paljevina drugih kuća... U kući Miloša Seratlića ubili su Savu Seratlić (60), ženu mu Mališinu i Božanu Saretlić (60), i još Žarka Tomića (80), Maksima Tekića (56); kod stoke ranili čobana Zdravka Kujundžića (14) i umrije, pa Živanu Mitrašinović (80)... Vojska je nemilosrdno ubijala na zvjerski način...«

• Miloš Mršović, Mljetičak:

»... Vojska je uhvatila u selu i povela na mjesto zvano Gradac Simeuna Žugića i tamo ga ubila, i selo su zapalili...«

Poslije čitanja izjava prikupljenih u istražnom postupku, u sudskoj dvorani je muk. Teška tišina. Niotkud šuma, ni šapata.

Nikad u povijesti Pivska župa nije tako krvoločno mučena, kao za onih dana kad je tamo harala SS divizija »Prinz Eugen«. Utvrđeno je da su jedinice te divizije u svibnju 1943. godine spalile 294 žive osobe: u Gornjim Breznima 24, u Bukovcu 10, u Miljkovcu 10, u seljanskom zaseoku Vodice 26, u Plužinama 60, u Jasenu 18, u katunu Kručica više od 100, kod Stabanskog jezera oko 40 i na Brljevu 6. U Dolima kod Miljkovca, tamo gdje je Schmidhuber prvi put izišao na obalu Komarnice, u jednom hipu je rafalima sasječeno više od 400 staraca, žena i djece — čitav otkriveni zbjeg. Mnogi su živi bačeni niz duboki pivski kanjon: takva je bila sudbina čitave porodice Milana Vasovića iz Brljeva. Ukupno je za vrijeme bitke na Sutjesci u Župi pivskoj ubijeno više od 900, a na Planini pivskoj oko 170 žena, djece i staraca. O tim žrtvama šmithuberskih osvajača mnogo je govoreno 7. veljače. Zato je sudu bilo važno da utvrdi kud se kretao Schmidhuber. A kretao se upravo onuda gdje je izgorjelo najviše kuća i ubijeno najviše nedužnih.

— Izjave su o mjestima kroz koja su prolazile vaše jedinice — govorio je Schmidhuberu dr Goce Gučetić. — Ima još mnogo iskaza. U čitavoj Nikšićkoj župi, uz rijeku Gračanicu, vaše trupe su vršile zločine. To ćemo ostaviti za dokazni postupak. Sad nam recite gdje ste preuzeli komandu 1. i 2. bataljona 13. puka?

— Kod Plužina.

— Pročitat ću vam sada kako je taj kraj izgledao poslije prolaska vaših trupa:

- Momčilo Kandić, Stahna:

»... Na Trojičin dan, a to je 9. lipnja, dotična 7. SS divizija je opkolila planinu Kručicu i blokirala Stabnu. Ušla je u selo, pokupila sve starce, žene i djecu, njih 106, i onda ih nabili u tri seoske kolibe, gdje su ih sve spalili. Onda su počeli paliti ostale kuće... Ubili su i mog djedu starog 102 godine i spalili ga na pragu kuće...«

- Miladin Duković, Plužine:

»... Spustim se iz zbjega u selo kad su već otišli. U spaljenim kolibama vidim glave djece i žena... Kolijevke ostavili napolju, a djecu spalili... Sigurno je bilo do 60 žrtava... Bio sam očevidac paljevine Plužina, Miloševića, Sedlara, Stabne, Zabrdža, Kovača, Smriječna, Lisine, Jasena, Stubice i Ravna...« (Sve su to sela s lijeve i desne obale Vrbniče.)

- Jovan Ružić, Miloševići:

»... Grozno je bilo vidjeti kako su malu djecu i starce i starice bajunetima boli i bacali u vatru... Oni su pri tome, ubijajući nevine, veselo galamili... Tako su ubili desetoro Đodića iz jedne porodice, pa još Lidiju i Nikolu Đodić, Miru Adić, Stevana Ružića, Milojku i Vasilija Lazar, Jovana Stajića, pa šestoro Đašića...«

- Durko Čalasan, Brljevo, opisuje kao i Ružić, strašni pomor pedesetero staraca, žena i djece iz Brljeva

Poslije čitanja iskaza sudac tiho kaže: «

— Dosta za danas!

Bio je krajnje umoran: Schmidhuber je bio pretežak za ispitivanje. I Lohr i Fortner su poricali svoje sudioništvo u zločinima, ali s njima je ipak bilo lakše raspravljati. Schmidhuber je bio potpuno odbojan. Njega ni u 7. SS diviziji nisu voljeli, čak ni u krugu zločina. On sam je visoko cijenio svoje sposobnosti; suoptuženima je objasnio da će lako izići na kraj sa sucima. Popodne 7. veljače 1947. godine još se nadao da će svojom lukavom tvrdoglavošću nadigrati tužbu. Ali i strah ga nije napuštao. Za cijelo vrijeme ratovanja na Balkanu pratio ga je

dojam prisutne smrti: da joj izbjegne, tražio je smrt drugih. A uvijek se čudio toj balkanskoj sposobnosti da se smrt pribrano dočeka. Jedan liječnik, kojeg je dao strijeljati 1944. godine, rekao mu je na njemačkom jeziku:

— Ubijte, ali to je uzaludno. Nismo ljudi samo po tome što smo živi.

On nikad nije shvatio, ponižavajući ljude do besmisla, da im ne može otetni ni ubiti u njima to ponosno dostojanstvo.

Četvrtog dana procesa, 8. veljače 1947. godine, kad je u 8.10 sati uveden iza Lohra i Fortnera u veliku sudnicu vojnog suda Beograda i kad se susreo s jasno izraženim pogledima netrpeljivosti prvooptuženog i drugooptuženog, gotovo da je glasno izrazio misao ponesenu još iz noći: ubit će me. I ta misao ga je morila, za cijelo vrijeme čitanja iskaza svjedoka o zločinima 7 SS divizije u Nikšićkoj i Pivskoj župi u svibnju i lipnju 1943. godine.

Dr Gučetić je nastavio tamo gdje je stao 7. veljače u 14 sati:

- Obrad Mitrić, Mratinje:

»... Eses divizija je zvjerski ubijala naše porodice, u vatri zapaljenih kuća naših... Tada su ubili Jovanu Vuković (50) i zapalili joj tri zgrade. Marici Vuković su ubili kćer Jovanku (12) i zapalili joj kuću. Vasiliju Vukoviću ubili su babu Jovanu (80), Nedjeljku Vukoviću su ubili oca Janka (80) i zapalili šest zgrada. Stanici Đalasan su ubili muža Toma (50). Milinku Mitriću su ubili majku Cvijetu (65) i zapalili tri zgrade...« Još je ubijenih: Vidoje Radović (65) i sin mu Jug (16), Miloš Mitrić (50), Obrad Ognjenović (80) i žena mu Sinda (75), Živana Đalasan (55), Milica Vuković (55), Dunja Vuković (35), Mirjana Vuković (65), Momčilo Vuković (10), Božo Vuković (5), Božidarka Vuković (2), Milo Đalasan (60), Lazar Radović (75), Ilija Šimun (95), Mara Šimun (75)...

- Isto svjedoči — nabrajajući još nekoliko zločina — i Mileta Đalasan. I o postupku prema ranjenim partizanima:

»... Tako su u štali Vasilija Jovovića u Gaju našli bolnicu sa 100 teških ranjenika. Poslije sadističkog mučenja, sve su ih ubili. Isto tako i na mjestu zvanom Koritnik gdje su ubili 50 ranjenih

drugova. S tim je ranjenicima bio i jedan liječnik s drugaricom. I njih su ubili kod česme na Koritniku. Doktoru su tu odmah na grozan način izvadili zlatni zub. A taj doktor i njegova drugarica imali su na rukavima veliki crveni krst...«

• Jovan Muminović, Vučevo:

U tom su selu esesovci ubili Milevu Muminović (30) i njeno dvoje djece — Radenka (5) i Gojka (3), a kćerka Milica (9) ranjena je pobjegla. Slavka Đalāsana (12) su zaklali i njegovog brata Branka (6). Tu su strijeljali, zapalili ili zaklali još tridesetak staraca, žena i djece.

Potom je predsjednik čitao izjave o zločinima u Šavniku i svjedočenje Božidara Jovanovića o pokolju ranjenika na Sutjeski kod sela (razorenog) Tjentišta:

Jovanović je na Sutjesku stigao kao komandir grupe izviđača. Bilo je jutro 11. lipnja. Tada se divizija Save Kovačevića, ne uspjevši se prebaciti u Sandžak preko Tare, zaputila za 1, 2. i 7. divizijom preko Pive uz Vučevo na Sutjesku, gdje će njeni borci — u obrani Centralne bolnice — herojski ginuti 13. lipnja. Ujutro 11. lipnja kanjon su nadlijetali avioni. Jedanaest bombardera je tuklo obale Sutjeske. Odmah poslije bombardiranja s juga su, od Avtovca, prodrli esesovci. Po Jovanoviću: čitav puk. Vjerojatno je to bio Wagnerov bataljon Schmidhuberovog puka. Na lijevoj obali su zatekli grupe ranjenika, koji su se pokušavali izvlačiti uz padine Zelengore. Tu su bile i grupe izbjeglica. Uokolo su lutali tifusari, uglavnom rekonvalescenti.

Wagnerove čete su nepokretne ranjenike ubijale tamo gdje su ih i zatekle. Po naređenju Schmidhubera, koji je tada stigao u dolinu Sutjeske, sve uhvaćene su sakupili na zaravanku između razorenog Tjentišta i lijeve obale Sutjeske.

Jovanović:

»... Tu ih postrojše, a bilo ih je 74. Došao je tamo i komandant tih snaga. Njemački vojnici su postrojene ranjenike strijeljali iz mašingevera. Jedan vojnik je oborio našeg ranjenika, izvadio nož i zaklao ga točeći krv u porciju. Bio sam sa grupom drugova udaljen tridesetak metara, u gustišu desne obale, i sve sam lijepo vidio...«

— Želite li još takvih izjava, optuženi Schmidhuber?

SS general šuti. Što se tu može kazati?

— Kud god ste prolazili, svako selo je zapaljeno, od Šavnika do Ćureva. I svuda ogroman broj ubijenih. Ovdje sam pročitao samo neke iskaze: o stanju u mjestima kroz koja vi prolazite. Imate li što reći?

— Da, Početkom operacije »Schwarz« nastupom moga puka rukovodio sam s neke uzvisine sjeverno od Nikšića. Tamo je bila neka kapelica. Do sada nisam dobio kartu...

— Jučer ste je imali.

— Kratko.

— Jesu li vaše jedinice prošle kroz sela koja smo spominjali u izjavama?

— U optužnici se govori o Brezi. Tamo nisam bio, ni ja ni neka moja jedinica.

— Nisam vam ni čitao iskaze iz Breze. Držao sam se puta koji ste vi naznačili...

— Baš za 5. ofenzivu dao sam izvještaj. Tamo je sve točno naznačeno.

— Imam zapisnik vaše izjave. Po toj izjavi ne može se utvrditi kretanja podbočnica ni razmještaj bataljona.

— O tome nisam ni pitan.

— Da li ste išli kroz mjesta koja smo nabrojili?

— Moje se riječi izvrću...

— Imamo stenografske bilješke vaših izjava o kretanjima jedinica kojima ste komandovali. Nego, da ne diskutiramo o irelevantnom: je li vaša jedinica prošla kroz sela spominjana u pročitanim iskazima svjedoka?

— Da.

— Je li prošla kroz Miloševiče?

— Za selo Miloševiče, Plužine...

— To je na pravcu Ćurevo. A put Nikšić—Šavnik—Lukovo?

— Tamo je bio 13. puk.

— Jasno ste rekli da je bio vaš puk.

— Nisam o tome zauzeo stav.

Iznerviran, predsjednik lista bilješke; čita: »Ova četa imala je lakši otpor neprijatelja. Zatim 1. bataljon od Nikšića preko Lukova...«

— Da: Lukovo. A ne Lipovo! — izraz generalovog lica je naivno ljut, a riječi »ne Lipovo« je bijesno naglasio. Ta Schmidthuberova prenemaganja, stalno izbjegavanje izravnog odgovora, sakrivanje iza drugih, publiku i iritira i zasmijava. Ovoga puta smiješno je prevagnulo: ta Lipovo uopće nije ni spominjano. Sud je uopće rijetko od Schmidthubera dobivao odgovor kojim bi on potvrdio već ustanovljeno. Kad je pitan shvaća li zašto su SS trupe, Gestapo i Služba sigurnosti i Sicherheitsdienst — SD u presudi niirnberškog međunarodnog suda proglašene zločinačkim organizacijama, slijegao je ramenima:

— Oružane formacije SS su najobičnije vojne formacije!

Ovoga puta, poslije smijeha u sudnici, Schmidthuber se ne usudi pogledati dra Gučetića. Predsjednik vijeća traži od prevodioca da optuženom kaže: »Prestanite se već jednom izmotavati«, a onda se, nagnut na stol, obraća izravno Schmidthuberu:

— Dakle: jesu li ili nisu vaše jedinice išle preko Lukova?

— Da, gospodine.

— I čuli ste da je selo popaljeno? — Schmidthuber srdito pogledom ošinu suca, pa publiku, lijevu stranu. Ništa ne govori.

— Dalje: Gradac. Čuli ste za Gradac, seoce pored Mokrog...

Optuženi opet šuti; čini se: ne shvaća.

— To je na serpentinastom putu za Šavnik.

— Prošao sam tuda. Znam taj put.

— Baš tim putem ste se i spustili u Šavnik.

— Da, moj 2. bataljon.

— Jesam li pročitao kako je Gradac popaljen i uništen?

— Da.

— A Previš iznad Šavnika? — Optuženi opet sliježe ramenima, kao da želi reći: nikad čuo. — Nemoguće je držati Šavnik a da jedinice nisu u tom selu.

— Pretpostavljam.

— Jesu li na tom području vaše jedinice vršile zločine?

— Tako je pročitano. Ali ja imam svoje mišljenje. To što jedinice rade na terenu, to komandant ne može kontrolirati... Osim toga, bataljoni su kamionima izvlačeni. Zatim su tu došle druge jedinice, 1. brdska i talijanske...

— Ali narod onog kraja jasno razlikuje i uniforme i oznake. Zna se što su zapalili Talijani, a što Nijemci. Narod zna razliku runolista 1. brdske od duple munje SS bataljona. Ne radi se ovdje o jednom zapaljenom selu, o jednom ubijenom civilu, o jednom zaklanom, od ljudi ili pasa, ranjeniku. Da je riječ o izuzetku, o jednom zločinu izvršenom od bilo kojeg vašeg vojnika, govorilo bi se o slučaju. Ali riječ je o sistematski provođenom zločinu od svake vaše čete u svakom mjestu kroz koje ste prošli. Nijedno selo - nije pošteđeno, ni jedan uhvaćeni čovjek nije pušten.

Schmidthuber dugo šuti, preda se zagledan. On dobro pamti geografiju i svijet onih krajeva kud je prolazila 14. SS regimenta.

Možda su izbljedia ona neobična, maštovita, čudesna imena sela i predjela, ali ostali su u sjećanjima golemi stupovi dima ispalucanog predugačkim jezicima plamena. I vriska žena, stravična i neponovljiva, kao sama neponovljiva smrt koja sve ono što joj je predhodilo čini definitivnim, zaključenim, nepopravljivim. Shvatio je: obrana je samo u njegovoj riječi. Mora ustrajati. »Šutnja je kao priznanje« — pomisli, pa kad je dr Gučetić ponovo nabrojio sela popaljena na ofenzivnom putu 7.SS divizije i još jednom podsjetio na one esesovce koji su u listopadu 1944, »kad ih nitko uopće nije ni ispitivao o Schmidhuberu«, ustvrdili da je upravo Schmidthuber »najkrvoločniji oficir u diviziji«, SS general je prasnuo :

— Tražim suočenje.

Predsjednik je ovoga puta bio smiren. Koncentrirao se na Schmidhubera, ponesen istraživanjem krivnje, činilo mu se da general nikad ništa neće priznati, ali nije mu bila mrska ta igra u kojoj se često morao vrtjeti u krugu, izlijetati u druge teme i vraćati se početku, uistinu stalno u istoj domeni interesa.

— Nitko se o vama nije raspitivao. Tražene su opće informacije, a oni su jasno rekli: Schmidthuber je pojam zločina.

A ni jednog razloga da slažu. Ta vi tada uopće niste u diviziji...

— Baš zato — naglo je reagirao general. — Ti koji su svjedočili, mahom su iz 13. SS puka. Bojali su se da bi se moglo utvrditi da su oni počinili zločine na putu od Plužina do Ćureva, pa su svaljivali svu krivicu na onoga koji više nije bio u Jugoslaviji.

— Zar bi njemački oficir mogao tako postupiti? '

— Stumpha ne poznajem.

— Vidite, optuženi, vi sve vrijeme govorite isto: nisu moje jedinice, nisam tamo bio, nisam odgovoran, ne sjećam se... Samo: ne i ne!... Ne bih htio da se pomisli kako je sud već sada zauzeo stav, ali moram ustvrditi očevidne činjenice: vi ste u oružane SS formacije stupili kao komandir čete tek što je prvi SS puk osnovan; u prvoj SS diviziji ste komandant bataljona. A šta su sve SS trupe počinile u Evropi, treba li sad nabrajati! Međunarodni sud u Njirnbergu ih je proglasio jedinicama zločina. U srpnju 1942. godine dolazite kao komandant puka u 7. SS diviziju. U prvoj akciji vašeg puka vršite strašni zločin u Krivoj Reci. Zatim slijede zločini 4. i 5. ofanzive... A sad, odjednom, vi ste, i to samo vi, nevini: uvijek ste na putu gdje ni jedan zločin nije izvršen. Treba biti prilično naivan i u naivnosti smion da se to ustvrdi.

— Svi u diviziji znaju da je divizijski sud vrlo strogo kažnjavao svaki prekršaj. Bilo je nebrojeno smrtnih osuda i bilo je osuđenih na robiju... Divizijski sudac Wetslinn je negdje u Njemačkoj. Mogao bi posvjedočiti da sam sve slučajeve protiv civilnog stanovništva prijavljivao.

— Dobro, optuženi. Nego: gdje je vaš puk dislociran poslije operacije »Schwarz«?

— U rajonu Mostara. Do kapitulacije Italije.

— Možda biste nam mogli točno reći gdje se nalaze vaši bataljoni?

— Prvi: Mostar; drugi: Konjic, Jablanica, Prozor; Treći: Stolac i Domanovići.

— Znete li za selo Orašje kod Stoca?

— Da.

— Zna li da je to selo 7. srpnja 1943. zapaljeno i da je u njemu ubijeno 57 ljudi.

— Žnam daje spaljeno. Ali toliko ljudi nije ubijeno, nego 15 do 17.

— Imamo imena svih ubijenih. Bilo ih je 57.

— Javljeno mi je: 15 do 17.

— Zašto su ubijeni?

— Na putu Mostar—Domanovići—Čapljina napadnuta je njemačka moto-kolona. Poginulo je šest-sedam njemačkih vojnika. Poslali smo izvidnicu i ona nam je javila da se partizani nalaze u području Orašja i da tamo, navodno dobivaju hranu.

— Pretpostavimo da je zaista bilo tako. Je li za to bilo potrebno selo spaliti i ubiti 57 ljudi?

Predsjednik je, očito, imao popis ubijenih, jer je rekao:

— Zar ste morali ubijati djecu? Naime, tada su esesovci u Orašju ubili petnaestero djece mlade od 11 godina:

Zineta Hasana Dokle, 10 godina; Velija Hasana Dokle, 5 godina; Habiba Hasana Dokle, 4 godine; Avdo Hamina Dokle, 4 godine; Abdurahman Mehmeda Dokle, 7 godina; Šućrija Ibri Dokle, 7 godina; Šefika Ibri Dokle, 5 godina; Dervo Omera Palate, 6 godina; Miza Omera Palate, 4 godine; Đulsa Alije Palate, 8 godina; Šemsa Alije Palate, 6 godina; Mihiba Alije Palate, 5 godina; Đulsa Muje Pehlića, 6 godina; Hasan Mehe Bucmana, 1 godina; Zeina Mehe Bucmana, 5 godina.

— To je prekršaj. I vi sada očekujete da ću reći: za one koje sam poslao, ja i odgovaram. Ali ja sam zločine zabranjivao. No, tada nismo mogli utvrditi koji su pojedinci to počinili. Nije se, naime, moglo utvrditi da li je to učinila jedinica iz Domanovića ili ona iz Stoca.

— Vaše jedinice?

— Obje su moje.

— A nitko nije kažnjen.

— Istraživao sam, ali to nikada nisam mogao razjasniti. Kako bi se moglo pretpostaviti kažnjavanje jedinice kao cjeline?

— Ali taj pomor djece, žena i staraca učinila je jedinica kao cjelina!

- Mogli su to samo pojedinci.
- Ta nisu petorica mogla ubiti pedeset sedmoricu.
- Nisam znao da je ubijeno 57 ljudi.
- Kako niste znali, kad su čak i ustaške novine o tome pisale.
- Nemam pojma o tome.
- Poslije kapitulacije Italije, gdje ste se nalazili?
- Dubrovnik, Trebinje, Bileća, Ston, Slano.
- Tko je izveo akciju čišćenja Pelješca?

Riječ je bila o njemačkoj operaciji »Herbstgewitter«: dva ojačana SS bataljona imala su zadatak da od 22. do 25. listopada 1943. godine, nastupajući iz Ploča i Metkovića, uz suradnju 118. lovačke divizije iz Stona, zaposjednu Pelješac. Borbe su vođene sve do 9. studenog, kad se 1. dalmatinska brigada povukla na Biokovo, a 13. brigada na Korčulu.

— Od Stona do Janjine jedan bataljon, k tome jedna četa pod mojim osobnim rukovodstvom; od Ploča, iskrcan kod Crkvice, Kune i Oskorušna, 3. bataljon 13. puka, koji je bio samostalan sve do pripojenja našim jedinicama, kad je potpao pod moju komandu.

— Zanimljivo, optuženi: jedinica koja vrši zločin nikad nije pod vašom komandom. I zato mislite da niste odgovorni za paljenje Kune i Oskorušna i za zločine tamo počinjene! Ali čišćenje Pelješca je izvršeno pod vašom komandom, i može se promatrati samo kao cjelovita operacija.

— Operativno, da. Ali taktičko rukovodstvo sam preuzeo tek kasnije.

— Ako ste imali operativno rukovodstvo, onda ste i odgovorni za zločine...

— Ja sam išao iz Stona u Janjinu. Otkud sam onda mogao znati što se događa u Kuni?

— Dugo ste bili na Pelješcu. Tamo vas ljudi osobno znadu?

— Da znadu me.

— Svi oni, kad govore o zločinima, kažu: jedan bataljon Schmidhuberovog puka...

Optuženi se znoji; šuti. Sudac je od prve kazane rečenice u njemu prozreo prevaru, i on sad shvaća da su njegova nepriznavanja strašnih zločina uzaludna naivnost.

Dr Gučetić čita izjavu Stjepana Brajkovića: kako je ranjeni Brajković rane liječio kod kuće, u Kuni, među najrođenijima, kako je čuo jaku pucnjavu topova — bio je listopad 1943 — i kako su granate eksplodirale nad selom:

»... Nekako sam se izvukao iz sela, i vidio sam selo i obalu. Selo je zahvatila silna panika. Neprijatelj je nastupao od obale, iz brodova. Naših je bilo malo i otpor je bio brzo savladan. Ušli su u Kunu. Tada su jedinice 14. Schmidhuber ovog puka zapalile 45 kuća i sve opljačkale. Vino nisu mogli odvući. Pucali su u velike bačve i vino je u potocima teklo. U selu su uhvatili samo starce i djecu. Njih 20 su ubili...«

Tek što je predsjednik pročitao sva imena ubijenih iz Brajkovićeve izjave, Schmidhuber je tražio razjašnjenje:

— Nisam shvatio: da li je Kuna branjena?

— Da, izgleda.

— Znači, vođena je borba.

— Zar je onda poslije borbe potrebno ubiti 20 djece i staraca?

— Ne. Pitao sam samo zbog artiljerije.

— Nitko vas zbog topovske paljbe ne optužuje. U Kuni je bila samo jedna partizanska desetina...

— Otkud svjedok zna da su tu bili dijelovi 14. puka?

— I poslije borbe se tu zadržao nekoliko mjeseci.

— Da li je svjedok siguran?

— I drugi to potvrđuju. Evo, Ivo Ferenca:

»Njemačke jedinice, to jest 14. puk 7. SS divizije je 22. oktobra 1943. izvršio desant na Pelješac. U mjestu Crkvice su iznenadili našu bateriju i osvojili mjesto. U luci su zapalili sve kuće. Ostao je bio jedan mještani; njega su ubili... Drugi ogranak toga puka iskrcao se u malom ribarskom mjestu Osobljava: pale 35 kuća i ubijaju 20 ljudi, uglavnom žene i starce — udar noža u potiljak, rez grkljana... 23. oktobra su zauzeli Kunu. Selo je popaljeno: 200 novih kamenih zgrada... Propala je i čuvena umjetnička zbirka slika Medovića... Prolili su 50 vagona vina... Odveli su

desetke mladih djevojaka i ne znam što je s njima bilo. Istog dana četvrta kompanija istoga puka upala je u Oskorušno: sve koji nisu uspjeli pobjeći, staro i mlado, zatvaraju u školu i tu ubijaju ručnim granatama. Bilo je strašno vidjeti tu gomilu leševa. Tu pogibe oko 30 žena i staraca... Počeli su redom sve paliti, ali nisu stigli, jer su u 4 popodne prve naše jedinice, a tu sam i sâm bio, stupile u borbu i odbacile neprijatelja... Nakon devetodnevnih borbi u mjestima Kuna, Zagrud, Županja naišli smo na strašne prizore: napola oglodane ljude od pasa i šakala... Sve to sam sâm vidio.. «

— Optuženi, da li je i sada naveden 14. puk?

— Da sam ja bio prisutan, to se ne bi desilo...

— Kad je optuženi napustio Jugoslaviju?

— U veljači ili ožujku 1944.

— Otišli ste u Njemačku na novu dužnost?

— Na odsustvo.

— Kad ste se vratili u Jugoslaviju?

— Preuzeo sam komandu SS brdske divizije »Prinz **Eugen**« 1. veljače 1945.

— I bili ste s njom do kapitulacije?

— Da. Zarobljen sam u Celju. Ali gospodine predsjedniče, što se tiče Pelješca, molio bih da se sasluša general-major Oberkampff, ondašnji komandant divizije. On može dokazati da sam ja vodio dio jedinica od Stona do Janjine i da sam protiv bataljona 13. puka (tim bataljonom je komandovao SS Sturmbannführer Wilhelm Breimeier) poveo istragu zbog jednog prijestupa u Kuni. Ali ne znam hoće li se general sjetiti — mislio je na SS general-majora Reichsrittera Karla von Oberkampffa.

— Kakav je bio rezultat te istrage u Kuni?

— Od velikog župana dubrovačkog došao je u štab divizije neki civil. U tome je sudjelovao i neki marinski oficir...

— Da li je netko kažnjen?

— To ne znam.

— Stara pjesma: za zločine komanda zna, nikog ne kažnjava i zločini se ponavljaju.

— Prihvaća li sud moj prijedlog za Oberkampffa?

— Odlučit ćemo o tome.

Tada je s ispitivanjem otpočeo major Radovanović: on se vratio na zbivanja iz 4. i 5. ofenzive — o suradnji motoriziranih i pješadijskih trupa s avijacijom. Htio je provjeriti jednu od Löhrovih izjava. Lohr je, naime, govoreći o operaciji »Weiss I« (39. strana izjave), rekao:

»15. I rano otpočelo je nastupanje. Bio je visok snijeg. Temperatura u dolinama — 10 stupnjeva ispod nule... Avijacija je bila gotovo isključena, a sudjelovala je inače avijacija iz Zagreba sa četrdesetak školskih aviona. Pri svakom letu upotrebljavalo se deset školskih aviona...«

Major Radovanović je htio utvrditi da su u operaciji sudjelovali i suvremeni bombarderi. Schmidhuber je to i potvrdio:

— Kod Veljuna su štuke bombardirale partizane ispred fronta moga puka...

— Štuke su bombarderi?

— Da.

— A meseršmiti ili neki drugi avioni, jesu li upotrebljavani?

— Ne sjećam se.

— A za štuke se sjećate?

— Da. Mislim kod Veljuna...

— Optuženi Lohr je u saslušanju izjavio (mi smo tu izjavu citirali) da su upotrebljavani samo školski avioni, i to endehaški školski avioni.

— To nisam izjavio — Lohr je uzviknuo zacrvenjela lica. — Bilo je i hrvatskih i njemačkih. Njemački su bili iz rezervne škole s avijatičarima koji su još obučavani.

— Borbeni ili školski, budite konkretni?

— Kod njemačkih formacija?

— Svejedno. I hrvatske trupe su pod vašom komandom. Svakako ste znali kakvi su avioni upotrebljavani.

— Moram vas ispraviti. Ovi avioni nisu bili potčinjeni meni, jer su zrakoplovne snage odvojene od suhozemne vojske. Premda i sada nosim avijatičarsku uniformu, kao komandant Jugoistoka nisam imao veze sa zrakoplovstvom.

Radovanović je bio ciničan:

— Sudu je važno utvrditi da Lohr u svojim iskazima govori o avionima školskog tipa, a ne želi spominjati upotrebu bombardera.

— Nemam razloga izjavljivati nešto lažno. Posrijedi je nesporazum. Govorio sam samo o školskim formacijama koje su imale stare tipove aviona.

— Zar su štuke 1943. zastarjeli tipovi bombardera! Nego, nije to ni važno. Nama je jasno da ste htjeli izbjeći činjenicu o nepotrebnom razaranju sela bombarderima. Upravo stoga nas i zanima: jeste li znali kakvi su bili rezultati bombardiranja nekih sela i bolnica, naročito prilikom napada štuka za obrušavanje na zbjegove? Sve su to radile vaše jedinice.

— To mi je nepoznato. Ali, molim vas, ne govorite stalno da su to moje jedinice.

— Valjda i vi, kao i optuženi Schmidhuber, želite ostaviti dojam da ste bili sasvim izvan trupa koje su vršile zločine.

— Govorio sam samo o organizaciji avijacije. Nije bila pod komandom zapovjednika Jugoistoka.

I ovoga puta je Lohr govorio drugačije od govora njegovih ratnih naredjenja. Na bazi Hitlerove Direktive 48, pisao je: »Rukovođenje ratom u zraku na čitavom području Sredozemlja spada u nadležnost komandanta Juga. Da bi se osigurala suradnja s komandantom Jugoistoka, kao odgovornim komandantom za Jugoistok, 10. zrakoplovni korpus, potčinjen komandantu, Jugoistoka, ima zadatak da surađuje s komandantom Jugoistoka u svim pitanjima rata u zraku...« Od kraja 1942. do kraja kolovoza 1943. godine u više navrata je naglašeno da je Löhru potčinjena i kopnena vojska, i zrakoplovstvo i mornarica na Jugoistoku. Löhro^e u operaciji »Schwarz« određivao stupanj učešća i snagu angažiranosti jedinica njemačkog komandanta zrakoplovstva u NDH, kao i talijanskog zrakoplovstva. Lütersu su, Löhrovim naredjenjem, dane na raspolaganje eskadrile štuka JU 87 i JU 88, izviđačka eskadrila Hs 126 i 15, ustaška eskadrila iz bombarderske grupe 53... Njemačke divizije su u ofenzivi imale odjeljenje aviona za izviđanje i veze. Da bi pojačao postojeće snage pod komandom njemačkog komandanta zrakoplovstva u

Hrvatskoj, Lohr je u Zagreb početkom svibnja poslao novih 67 aviona.

Lohr zna Tcakve su zločine počinile ne samo jedinice na frontovima nego i njemački piloti tukući sve redom. Zbog toga »zaboravlja« da im je on određivao globalne zadatke. Löhru je izgledalo da je najbolje odgovornost prebaciti na Göringa; kao: Göring je upravljao i avijacijom na Jugoistoku, a ne Lohr. Oko toga je dijalog vodio i dr Vuko Gozze Gučetić:

— Nije, vjerojatno, Göring slao junkerse i hajnkele sa zagrebačkog ili sarajevskog aerodroma da tuku zbjegove i bolnice na pravcima prodora Schmidhuberovog puka? Čim bi se oblaci razišli, pojavljivali su se hajnkeli ili junkersi. Na primjer: 13. veljače, Dedijerov »Dnevnik«: »Malopre su ubili dva dečaka i ranili tri žene — izbeglice sa Korduna... Bolnicu u Jasikovcu tuklo 14 bombardera...« Lohr ne želi shvatiti žaoku upita. Zagledan preda se, govori brzo:

— Na primjer, prilikom napada na Jugoslaviju, ciljeve je odredio Göring. A poslije su to iz štabova suhozemne vojske zrakoplovstvu prenosili tamo izasrani oficiri.

— Dobro, Lohr. Sad bih nešto pitao Schmidhubera. Rekoste, da ste nekom prilikom za vrijeme operacije »Weiss« u štabu divizije vidjeli zarobljenike?

— Da, u Bosanskom Petrovcu.

— Što je bilo sa zarobljenicima vašeg puka?   •••••

— Nije bilo zarobljenika. Partizani su se uvijek na vrijeme izvukli.

— Znači, nije bilo partizana. A što je bilo s ranjenicima koje ste uhvatili?

— Nije bilo ni ranjenika. Kad smo pitali stanovništvo za partizane, ili za njihove ranjenike, redovno smo čuli: prošle noći prošlo je na stotine kola ili sanjki s ranjenicima...

Schmidhuber je na suđenju tvrdio da ranjenika, a ni zarobljenika, nije bilo ni u operaciji »Schwarz«:

— Prvi put sam iz optužnice saznao da je u Koritniku bila bolnica s ranjenim partizanima.

— Mislite na Vučevu?

— Vidio sam samo jednog ranjenog partizana, bio je u mratinjskoj crkvi. A mrtvih sam na Sutjesci, rajon Tjentište, vidio vrlo mnogo. Kad je borba već bila gotova, mislim da je bio ponedjeljak, o Duhovima, poslije završetka akcije na Ćurevu s jedinicama sam prošao kroz Tjentište. Tada sam vidio mrtve. Ali tada se tamo više nije čuo nijedan pucanj.

— Ako sam ispravno shvatio: vi ste iz Mratinja izbili na Sutjesku, a onda se vratili na jug, prema Gacku i Avtovcu.

— Od Mratinja uz Pivu, na Ćurevo.

Govorio je o planinama, o rijekama i strmim kanjonima onih sutjeških krajeva gdje je oblikovana sudbina Jugoslavije, gdje je iz stroja Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba ostalo gotovo osam tisuća ratnika, a mnogi su umrli u hodu, ili prislonjeni na bukve, zgromljeni tifusarskim halucinacijama... govorio je o obalama Sutjeske, i prilazima Sutjesci pod Zelengorom, gdje izginu sva Savina divizija, i Centralna bolnica ostade raznesena rafalima ili izujedana oštrim zubima danskih doga nahuckanih od esesovaca... Tu se umiralo strašnom smrću. Tijela onih koji su stigli na Sutjesku bila su sama kost i koža. Prolazili su mimo leševa koje je nosila struja. Trag za već prošlim jedinicama bio je označen mrtvima... Kad su tuda naišle SS jedinice, nepokretni ranjenici i tifusari rekonvalescenti bili su sami. Njihova zaštita, Savina 3. divizija, ginula je (već, zapravo, izginula) u jurišima na Sutjeski najbližim padinama Zelengore. Esesovske prethodnice su se krvožedno bacile na ranjenike. Najprije kose rafalima, a onda, već pokošene, bodu bajunetima. Kad je veće palo, stigli su psi da dokusure ostatke života. To je bilo upravo onog dana za koji Schmidhuber kaže »drugi dan Duhova«. Toga su dana kotline Sutjeske i zelengorski prisoji, prema Foči na sjever i Gacku na jug, pronosili očajničke krikove.

Schmidhuber gleda preda se: sluti osvetu Sutjeske. Strah mu je u kostima. Nesvjesnom kretnjom trlja očne duplje.

Major Radovanović je inzistirao:

— Uz one mrtve, koje ste vidjeli, da li je bilo nosila?

— Nije bilo nosila.

— Na putu za Gacko prošli ste kroz Suhu?

— Gdje je Suha?

— U samom klancu Sutjeske, na malom prostoru, ne većem od dva kvadratna kilometra, ostali su bolnički ešaloni. Tu ste sigurno vidjeli mnogo mrtvih.

— Bilo je mrtvacu, sjećam se. Širokom dolinom Tjentišta prolazio sam s mojim jedinicama. Marširali smo slobodno, kao u miru. Borbe više nije bilo. Niotkud pucnja.

— Ni zadaha leševa?

— Zatoplilo je poslije kiša i osjećao se zadah leševa.

— Čudno shvaćanje mira, kad su svuda oko vas ubijeni i kad vas pritišće zadah leševa što se raspadaju.

— Mislio sam na sām marš.

— Jeste li u komori imali seljaka?

— Ne, i konjovoci su bili Nijemci.

— Zna li raspored 118. divizije u operaciji »Schwarz«?

Optuženi traži kartu, a kad je nije dobio, kaže: ,

— Pogledat ću u svoj izvještaj. — Malo kasnije, gledajući čas u izvještaj, a čas u sudsko vijeće, objašnjava: — Ovako: jedan bataljon 14. puka kamionima je prebačen do Čemernog, a odatle, pješaćeći, bataljon ide na Bare. Prema Ozrenu treba uspostaviti vezu sa 118. divizijom. Sjeverno od Suhe je 3. bataljon 13. puka. Komandant 7. SS divizije naslućuje da će se partizani ovuda probijati, izbijajući dolinom Peručice. Komandantu 13. SS puka naređuje da jedan bataljon uspostavi vezu s desnim krilom 118. divizije. Taj bataljon su napali partizani i odbacili ga prema Kazanu i Lašvi...

— Možda prema Košuru?

— Prema Kazanu i Lašvi, i zauzima tu visinu. Narednog dana uspostavlja vezu sa 118. divizijom.

Dr Gučetić je htio znati:

— Na Ozrenu?

— Na Ozrenu. Ali kasno. Između **Ozrena i Ploče partizani** su se već probili u dolinu Hrčavke.

Suca dra Fridriha Davida je zanimalo kako su njemačke jedinice bile opremljene. Schmidhuber s opremom nije bio

potpuno zadovoljan, jer »svi nisu imali **planinsku odjeću, čak ni** cokule; mnogi su imali obične cipele«.

— A naoružanje je bilo moderno?

— Da, ali ne kao u Rusiji.

— Jeste li imali motorizaciju? [!]

— Bilo je tenkova...

— Jesu li trupe bile odmorene?

— Moglo bi se reći da jesu.

— Bile su tako opremljene tehnikom **da su se uvijek mogle** prebaciti s jednog na drugi sektor?

— Ovisilo je o terenu.

— Tamo gdje je bilo putova?

— Tamo su mogle.

Jedinice su bile redovno snabdijevane »od Zagreba željeznicom, dalje kamionima, a onda kolima ili na konjima«. To kaže Schmidhuber, a zna da su partizani »stajali mnogo gore«; misli da ih je oko »10 000 umrlo od tifusa«.

Poslije podnevnog predaha dr Gučetić je optuženog prepustio vojnom tužiocu potpukovniku Ostriću, koji spočetka tek u natuknicama navješćuje pravi smisao pitanja.

Idemo redom.

— Optuženi, rekli ste u pretresu da ste na putu Resanovci — Grahovo — Peulje odvojili svoj 2. bataljon i dali ga pod komandu štaba 13. puka. Gdje ste to učinili?

— Taj bataljon je na početku operacija bio potčinjen štabu divizije. Imao je naročiti zadatak: motorizacijom se trebao prebaciti do Grahova i tu držati položaje do dolaska glavnine.

— A vi ste samo s dva bataljona?

— Da.

— Kad ste ostali samo s jednim bataljonom?

— Da bih se sjetio, morao bih imati kartu.

— Pazite, nije riječ o »Schwarz«, nego o »Weiss« operaciji.

— Svejedno. Ne mogu utvrditi put 2. bataljona bez karte.

— Ne pitam o putu, nego: kada ste se rastali s tim bataljonom?

— Na putu Grahovo — Peulje ostao sam sam.

— Valjda: samo s jednim **bataljonom**. A kojim pravcem je otišao bataljon koji se odvojio?

— Ne mogu bez karte...

— Lijevo ili desno?

— Lijevo. Desno su Talijani.

— Lijevo je bio 2. bataljon. Jedan bataljon se odvojio ranije, kad je išao na Bihać, a drugi je otišao na Grahovo — Peulje. Jedan je išao lijevo, ispod Šatora i Staretine, pravac Livno.

— Ne! Zašto mi ne date kartu?

— Nemam je ni ja. Taj bataljon je išao lijevom stranom Livanjskog polja?

— Ne mogu ništa reći bez karte — Schmidhuber se nevjerojatno uzbudio. Gestikulira, okreće se lijevo i desno, kapi pljuvačke mu na rubovima usta. Ostrić je zadovoljan: gotovo bi se moglo reći da je brižno nastojao rasrditi optuženog. Ali tužilac svoje raspoloženje ne pokazuje. Dapače, i on povisuje glas:

— Recite optuženom — kaže prevodiocu: — neka se ne uzrujava. Ako netko treba da se uzrujava, to smo mi.

Dr Gučetić, smiren kao stijena, sav pretvoren u pažnju, toliko da mjeri i nijanse glasa, i traži smisao nedorečenih odgovora, tiho kaže sudskom sekretaru da optuženom pruži kartu. Schmidhuber je kartu naglo zgrabio, a onda se uščudio:

— Tu nema Splita.

— Nema. Split nije važan — kaže tužilac, i sam nagnut nad kartu: — Nas zanima gdje se bataljon odvojio...

— Na putu od Drvara za Grahovo. Između te visine i Grahova nalazi se jedna velika dolina. S jednim sam bataljonom išao cestom do Bosanskog Grahova. Drugi bataljon je išao s lijeve strane podnožjem brda. Onda put vodi od Grahova na istok, prema Livanjskom polju. Tamo, po mom sjećanju, na sjevernom podnožju leži mjesto Plevlje.

— Ne, nego Peulje. Prostor je sasvim sužen.

Schmidhuber je složio kartu:

— Jedan put vodi ulijevo, a drugi udesno.

Tužilac ne propušta priliku:

— Sad se sjećate i bez karte!

— Ima i treći put, sredinom polja.

— Da!

;7

— Ja sam išao u desno, do Gubera.

Tužilac se tada objasnio s tumačem:

— On ne ide središnjim putem, nego podnožjem Dinare. Ovaj bataljon ide ispod Staretine.

Schmidthuber je sad postao jasan:

— Išao sam s tim bataljonom do raskršća. Bataljon je odatle otišao na svoju stranu, a ja poljem. Cestom ulijevo išao je 13. puk, a s njim i moj 2. bataljon.

Ovo je bila Schmidthuberova runda: tužilac nije uspio da ga dovede u izravnu vezu sa zločinima izvršenim na Šatoru. Ali temeljiti Ostrić nije gubio nerve. Naglo je promijenio temu:

— Prilikom saslušavanja rekoste da ste u listopadu 1932. godine bili u Državnom kuratoriju. Što je to bilo?

Prešavši na teren udaljen od Jugoslavije, Schmidthuber se neznatno opustio. Ali oprez čovjeka pritisnutog osjećajem da mu vrebaju svaku riječ i mjere svaku gestu, ne popušta. On je bio komandujući oficir u jedinicama koje su u Nürnbergu proglašene revnosnim dionicama zločina, i znao je da osudu izbjeći ne može. Ali bi htio izbjeći vješanje. U preobilju zločinstva, možda će, još se tješio, njegov osobni udio biti previđen. Bio je raspoložen opširno pričati o Reichskuratoriju:

— To je bila sportska, zapravo vojno-sportska škola omladine.

— Ne preskačite, optuženi. Ovo me zanima: je li ta škola — najispravnije bi bilo reći: »Zaštita imperija« — odgovarala odredbama Versajskog ugovora, ili je bila zamišljena kao način da se ugovor izigra?

— Nisam ja osnivao taj kuratorij...

— I nemate pojma o njegovoj namjeni?

— U inozemstvu su znali za tu školu i nitko nije protiv nje ništa imao.

— Što tamo djeca uče?

— Nisu to bila djeca, već mladići od 17 godina.

— Što su učili?

— Egzercir, pucanje, prebacivanje, obavještajnu službu... I svi su bili u istoj uniformi. Predavanja su bila u duhu ustava.

— Kasnije?

— Kad je Hitler došao?

— Šta je bilo onda?

— U kolovozu 1933. to je postala Sportska škola jurišnih odreda (SA). Sad je to postala i politička škola. Otvoreno se predavalo protiv nepravdi versajskog ugovora...

— Vi ste u školu ušli kao oberfeldvebel (stariji narednik), da biste ubrzo postali nastavnik. Što predajete?

— Učio sam ih pucati, strijeljati, terensku obuku, osmatranje... U osnovi: regrutska obuka.

— Govorili ste o elitizmu tih trupa. Da li su bili primani samo pouzdani, posebno sposobni?

— Svaki vojnik mora biti pouzdan.

— Koji čin ste imali prilikom ulaska u SS trupe?

— Poručnik.

— Da biste postali...

— General. SS general-major, Brigadeführer.

— Brzo napredovanje. Posebne zasluge, naročite sposobnosti, ili nešto drugo?

— U prvo je vrijeme u SS trupama bilo malo oficira i brzo se napredovalo. Kao i u Wehrmachtu. Ja sam 1936. postao kapetan...

— Ne pitam o postupnosti napredovanja. Htio sam konstatirati da je optuženi u SS trupe ušao kao poručnik, a deset godina kasnije, u kapitulaciji, napušta ih kao general. Nego, da i ovo razjasnimo: budući da govorite o manjku oficira u SS formacijama, znači li to da su ti oficiri bili naročito probirani?

— Reichskuratorij je bio raspušten jer je naređeno da se pojača vojska...

— Pitao sam o posebnim svojstvima SS oficira?

— Izabirani su po vojničkim sposobnostima.

— Koje ste to vi vojne škole završili?

— Bio sam 12 godina u Reichswehru. Sa 4,5 godina službe postao sam podoficir, a 1931. sam kao narednik napustio vojsku.

— Narednik, pa general! Bravo. Nego **niste** odgovorili: koje ste vojne škole završili?

— Pješadijsku školu u Debritzu.

— Kada?

— 1935, dva mjeseca.

— Služili ste u elitnim trupama, tamo gdje je komandni kadar najrigoroznije biran. Mora da ste izuzetno sposobni. Vama su poznata pravila discipline. Recite nam da li su u vođenju rata za Schutzstaffeln (SS) trupe važila druga pravila nego za Wehrmacht?

— Propisi su bili isti.

— A zar nije Himmler...

— Samo su disciplinski propisi bili posebni za SS.

— Njemački vojno-krivični zakonik je bio isti i za SS i za Wehrmacht?

— Isti.

— Vidite, optuženi Schmidhuber, u ovom procesu o tome smo ovdje već raspravljali. Ima ovdje optuženih koji tvrde da SS jedinice nisu bile vezane uz propise kao Wehrmacht. SS jedinice su, kažu, bile na terenu slobodnije, po Himmlerovim ovlaštenjima.

— To uopće nije bilo tako. SS divizije su potčinjene korpusnim komandama Wehrmachta. Za sve su važili isti propisi. Ako je neki esesovac nešto skrivio, strože je kažnjavan, jer on je trebao biti uzor.

— Nisu znači, propisi omogućavali trupama da prema civilima ili zarobljenicima postupaju oštrije, nemilosrdnije?

— Za takav postupak nije bilo nikakvih razloga.

— I za vrijeme operacija bilo je isto?

— Da. Na primjer, u akcijama »Weiss« i »Schwarz« divizija »Prinz Eugen« je bila podređena Lüttersu, generalu Wehrmachta.

— I sva njegova naređenja su vrijedila jednako za SS jedinice kao i za ostale trupe?

— Da.

— Ipak, možda je Lütters jedno naređivao jedinicama Wehrmachta, a drugo SS trupama?

— Ne. Mora biti za sve isto!

Tada je tužilac podsjetio na već nekoliko puta spominjano dvanaestosiječanjsko Lüthersovo naređenje (za naređenje od 7. siječnja nije se znalo): o rigoroznim postupcima prema civilima, prema zarobljenicima, o paljenju sela...

— Da li je to naređenje general Phlebs, komandant vaše divizije, prenio vama?

— Ako su svi komandanti divizija primili tu naredbu, logično je da ju je primio i Phlebs. Ali ja je nisam dobio. Sjetio bih se.

— Pa to je nedisciplina! Komandant uzorite divizije, a ne prenosi naređenje svog glavnokomandujućeg!

— Dešavalo se da i sam ponekad ne izvršim neko naređenje...

— Šta je Phlebs od vas tražio u vezi sa zarobljenicima?

— U svakom naređenju, uvijek, na kraju je bio naznačen centar sakupljanja zarobljenika. Na primjer: Bosanski Petrovac.

— Jedan viši oficir Wehrmachta, u operaciji »Weiss« također podređen Phlebsu, kao komandantu grupe, tvrdi da mu je Phlebs prenio Lütersovo naređenje.

— O sakupljanju zarobljenika?

— Ma ne govorimo, optuženi, o sakupljanju zarobljenika, nego o strijeljanju naroda, o razaranju mjesta, o ubijanju ranjenika...

— To je Lüters naredio? i

— Već sam rekao.

— O tome ništa ne znam.

Otkako je ustao, potpukovnik Ostrić se prvi put malčice naljutio. Traži od dra Gučetića da pročita Lütersovu zapovijed, ali predsjednik odmahuje rukom:

— Jučer sam je pročitao optuženom.

— Da, zna on tu zapovijed — tiho kaže Ostrić. Zakoračio je prema Schmidhuberu: — Smatrate li da je ubijanje ranjenika, zarobljenika i civila ratni zločin?

— Da.

— Treba li o tome postojati krivični propis.

— Ne.

— Mislite: dovoljan je ljudski osjećaj?

Da.

— Kakvo je vaše tumačenje onih bestijalnih događaja na sektorima kretanja vašeg puka? Čuli smo o tome iz izjava.

— Sve mi je to naprosto nevjerovatno. Činjenice, vjerujem, stoje. Ali ako to nisu izvršile moje jedinice, to su onda učinili ili četnici ili Talijani. Inače, o tome tada ništa nisam čuo. Najvjerovatnije je da su to učinili četnici. Zato ima osnova...

Schmidhuber je, ima o tome mnogo dokaza, bio u stalnim vezama s četnicima i dobro je znao njihove zločine: zajedničke zločine. General Neudholdt je 1946. godine pred referentom Državne komisije za ispitivanje ratnih zločina Vladislavom Šambaherom izjavio, govoreći o svojim vezama s četnicima, kako su Dražine vojvode »naročito dobro surađivali u Nevesinju sa Standartenführerom Schmidhuberom, kojega je vojvoda Perović naznačio kao svog velikog prijatelja«. Ali u procesu Schmidhuberu tužioca nisu zanimala te veze: utvrđivane su veze SS generala sa zločinom, a ne sa izdajom, mada je i u tom slučaju riječ o zločinu.

— Rekli ste da ste se zanimali za ranjenike?

— Kakve ranjenike?

— Naše, partizanske. Rekli ste da ste pitali civile o ranjenicima i da su vam rekli kako su svi odvučeni...

— To je bilo u akciji »Weiss«, a ne u akciji »Schwarz«

— Crno je bilo jedno i drugo. Nego: zbog čega ste se vi zanimali za ranjene borce NOVJ?

— Partizani su uvijek nalazili putove za izvlačenje...

— To znam. Treći put vas pitam: zašto ste se interesirali gdje su ranjenici?

— Partizani su mogli biti ranjeni samo od artiljerije iz daleka. Zanimalo me da li je uopće bilo ranjenih i kako su otpremljeni.

— Puka radoznalost?

— To zanima svakog vojnog rukovodioca. Znao sam da sanitetska služba kod njih ne funkcioniše kao kod nas, jer nisu imali mogućnosti. U svojim izvještajima sam naglašavao da je ta služba, iako su sredstva primitivna, bila kod partizana primjerna.

— Zato nije bio zarobljen nijedan ranjeni partizan?

— Svi su bili odvezeni.

Tužilac je htio još pitati »otkud optuženi zna kakva su bila sredstva partizanskog saniteta«, ali odustade: drugo ga je zanimalo:

— Tko je u vašoj jedinici predlagao ljudstvo za unapređenje?

— Komandir čete.

— Kome?

— Komandantu bataljona, a ovaj komandantu puka.

— Tko je Ditschea predložio za unapređenje?

— Vjerojatno ja.

— Nagrada za zauzeti Šavnik?

— Za to je dobio Ritterkreuz.

— Na vaš prijedlog, optuženi?

— Prijedlog generala Phlebsa.

— Ta ne rekoste li da prijedlozi idu odozdo, iz čete, pa naviše?

— S viteškim križem je drugačije.

— Ditsche je bio vama potčinjen kad je zauzeo Šavnik?

— Primio je naredbu direktno od generala Phlebsa.

— Kad god se nešto desi: vi niste prisutni. Ili je vaš bataljon dodat drugom puku, ili ga je preuzeo komandant divizije, ili su to počinile susjedne jedinice. Pa vi ste strašan komandant: sjeli u kola, i sve vrijeme putujete cestom, kao u svadbi, a ne u krvaviji!

— Drugi bataljon, Ditscheov bataljon, bio je u borbi za Šavnik podređen direktno komandantu divizije. To je činjenica, gospodine vojni tužioče.

— Dobro. Sudu ostavljam da ocijeni vaše odgovore. Nego ovo: znate li za Ditscheove krvave zločine u dolini Cetine?

— Gdje je to: Cetina?

— Rijeka kod Sinja.

— Tamo je bio Meckelburg.

— Bio je Ditsche.

— To je bio jedan bataljon 14. puka.

— Normalno. Bio je taj bataljon, i bio je Ditsche. Ubijeno je 1800 staraca, žena i djece. Je li to strahovit zločin?

— O tome sam čuo 1945. godine.

— Čak su se bile uzbudile i ustaške vlasti i vaš poslanik u Zagrebu Kasche je tražio da se provede istraga.

Ustaški ministar dr Edo Bulat, koji se onih travanjских dana 1944. godine sa svojom svitom nalazio u Splitu, učinio je — protestirajući — dva »ispada«: najprije je zatvorio grupu splitskih četnika (za dva dana ih je, po nalogu Phlebsa, morao pustiti) a onda je Ulici Prinz Eugen dao ime Ulica cetinskih mučenika. Nijemci su žestoko reagirali: ulica je za dva dana opet promijenila ime: ovoga puta je to postala Ulica Wehrmachta. Samo je Kasche bio na ustaškoj strani. To i Schmidhuber kaže:

— Govorio mi je Kasche o tome uoči kapitulacije, 13. travnja. Uzrujavao se što istraga nije provedena.

— Uzrujavao se i Pavelićev ministar Bulat.

Predsjednik vijeća je intervenirao:

— Mogli biste to preskočiti. Ta je stvar u predmetu Kiibler.

Tužilac je prišao stolu sudskog vijeća. Tiho, ali oštro prosvjeduje:

— Hoću nešto posebno da utvrdim. Ako smatrate da o tome ne trebam pitati, oduzmite mi riječ, ali nemojte me prekidati...

Dr Gučetić je prešutno odobrio nastavak ispitivanja.

— Ministar Bulat u jednom pismu kaže da je sramota što se vrhovni zapovjednik — nije rekao: Jugoistoka — zanima za sudbinu trojice četnika, a u vezi sa zločinima u sinjskim selima Otok i Ruda ništa ne poduzima.

— To mi je potvrdio poslanik Kasche.

— Vi ste, optuženi Schmidhuber, naglašeno ustvrdili kako je u SS trupama disciplina bila uzorna, kako su prestupnici proganjani i prestupi zabranjivani. A da je ta tvrdnja neistinita — očit primjer su zločini u Rudi i Otoku. Jednostavno: Phlebs je uzeo spise, smotao ih, strpao u džep i — nikom ništa. Rekli ste nam kako je razorena Kuna i kako je to bilo, u odnosu na vojne operacije izvođene pod vašom komandom, nepotrebno. Vaš oficir Peterson je prilikom zauzimanja Splita ubio 150 civila, i ništa mu se nije dogodilo. Dapače: dobio je Ritterkreuz. Kaaserer je žene i djecu strpao u crkvu, pa onda crkvu s njima zajedno digao u zrak, tobože je zbog toga proglašen neuračunljivim, vraća se u Njemačku i nakon desetak mjeseci eto ga natrag: otišao kapetan, stigao pukovnik... A vi nam neprestano tvrdite da ste počinioce

zločina progonili. Vi ste, optuženi Schmidhuber, za vrijeme ovog pretresa pokušali na sve načine izvrđavati već utvrđene činjenice.

— Ništa ja ne izvrđavam. I nisam izvrđavao. Ali kako da priznam ono o čemu nisam ni čuo?

— Rekli ste da ste od 1. svibnja 1944. do 1. veljače 1945. bili u Njemačkoj. Točno?

Tužilac je pri tome mislio na Schmidhuberovu izjavu od 12. siječnja 1946. SS general je tada rekao da je sve to vrijeme bio u Njemačkoj: ».. Otišao sam na odsustvo i napustio teritorij Jugoslavije do 1. veljače 1945, kad sam, izišavši iz bolnice, preuzeo komandu nad divizijom 'Prinz Eugen'...« Trebali bismo shvatiti: odsustvo, bolnica, pa onda 7. SS divizija... Tužilac je imao drugačije podatke. Upravo stoga Schmidhuber i ne tvrdi precizno gdje se nalazio:

— Bio sam na odsustvu, onda sam sudjelovao u osnivanju nekih jedinica, zatim sam bio bolestan i iz bolnice dolazim u Jugoslaviju...

Tužilac se okreće sudskom vijeću:

— Optuženi Schmidhuber je od 1. svibnja 1944. do 1. veljače 1945. bio komandant zloglasne SS divizije »Skenderbeg«, a nije bio u Njemačkoj.

— Rekao sam da nisam bio u Jugoslaviji.

— Pa vaš štab je bio u Prizrenu...

— To nije jugoslavenski teritorij...

Dvorana je tu izjavu dočekala gromoglasnim smijehom, a tužilac, vraćajući se za svoj stol, samo odmahuje rukom:

— Ako biste vi krojili geografiju!

Dr Gučetić uzima zvonce, opominje publiku, a onda optuženog prepušta obrani. Branitelj ima nekoliko pitanja usklađenih sa Schmidhuberovim željama. Najprije: kako je inzistirao na kažnjavanju Kaaserera; zatim: o njegovom »milostivom« postupku prema građanima Ljubuškog kojima je odobrio izlaske iz mjesta ukinuvši blokadu koju je prije toga uspostavio talijanski garnizon. Treće je pitanje pobudilo veće zanimanje:

— Molim vas, optuženi Schmidhuber, sjetite se da li ste nekad spriječili hapšenja civila od SD policije?

— Da. U Mostaru. Moja feldžandarmerija me obavijestila da SD priprema hapšenja. Odmah sam, da to spriječim, organizirao jednu fingiranu akciju. Stanovništvo je bilo upozoreno i nakana SD je propala.

— To vam je vjerojatno zamjereno?

— Ukoren sam od pretpostavljenih. Bio sam uvjeren da te akcije hapšenja SD izazivaju nemir i to sam htio spriječiti.

To je bio najveći »akt humanosti« SS generala Schmidhubera: što je akcijom svojih četa uzbunio narod i slučajno omeo — ako je omeo! — policijsku hajku. Inače, on sâm se želio proglasiti i spasiocem Dubrovnika:

— Velikom županu i gradonačelniku Dubrovnika dao sam pun brod žita... Dao sam i motorna vozila za sanitetsku službu i omnibus za prijevoz školske djece... Izdavao sam dozvole da stanovništvo može putovati našim kamionima od Stona do Dubrovnika...

Schmidhuberova predodžba o samom sebi bila je, ako bismo sudili po njegovom veličanju osobnih dobročinstava (jer on nije rekao: »Dijeljeno je iz zapljenjenih talijanskih magazina«, nego: dao je Schmidhuber!), predodžba o vrlinama. Jedan od izvjestitelja je onog dana pisao kako je »pogled SS generala tup« i kako je general »u svojim odgovorima ograničen«. Ali prije bi se moglo reći da je bio domišljati lukavac. Trebalo mu je samo vidjeti lice: isti čovjek imao je uvijek drugačiji izraz lica. Dakako, on nije mogao shvatiti Balkan, ili ga nije ni htio shvaćati. Nikad nije shvatio narod u kojem i nepismeni starac, kad određuje mjeru izdaje ili nevjere, iz monotonog zvuka gusala izvlači čudesnu dramatičnost i iz narativnog slaganja deseteraca prelazi u osudu nevjere i izdaje:

»Šuma stala, pa se zamislila...«

Toliko je tu izdaja poročna.

Shvaćanje o tome Schmidhuberu je tuđe. Dok branitelj čita pripremljena pitanja, Schmidhuberov pogled je uprt u zažarena vrata peći. Činilo se da meditira. Opet drugačiji izraz lica! A on, je z ipravo, kalkulirao...

— Jednom ste dobili naređenje da pošaljete određen broj muškaraca na prisilni rad u Njemačku. Jeste li to izvršili?

Da nađe odgovore na braniteljeva pitanja imao je izvršno pamćenje. Čak i detalj je bio zapamćen:

— Naređenje nisam izvršio. A to se dogodilo na Pelješcu. Komandant 5. SS brdskog korpusa (govorio je o prvom komandantu svoje divizije, o generalu Phlebsu) osobno mi je naredio da skupim muškarce na Pelješcu i da ih pošaljem, ne, kako vi kažete, na prisilni rad, nego na rad u Njemačku. Tamošnjem svećeniku sam rekao da kaže ljudima: ako netko zaista želi ići raditi u Njemačku, neka se javi u Metkoviću. Nikoga nisam prisiljavao. Otišlo je 15—20 ljudi.

Koliko je istine u tome odgovoru vidi se u pismu dra Ede Bulata, koji protestira SA generalu Kascheu 27. ožujka 1944. godine: ».. Način provođenja evakuacije i transporta ima potpuno represivni značaj. Ljude prisilno dalje odvođe...« Istovremeno se žali i veliki župan Ante Buć, koji je pisao ministru unutrašnjih poslova: »Način evakuacije Pelješca i okolice Stona zaista je ličio na gonjenje marve. Ljudi su morali po kiši, tjerani vojnicima, pješke ići do Metkovića, a među njima su bila i djeca mlađa od 16 godina, starci i bespomoćni. Ljudi su morali sve ostaviti i otići...«

Postoje, konačno, o tome i njemački podaci. Broj »evakuiranih« je — vidi se iz izvještaja štaba 5. SS brdskog armijskog korpusa od 11. svibnja 1944. godine — toliki da sam »korpus ne može pokriti ova specijalna prevoženja iz vlastitih kontingenata pogonskog goriva«, pa SS Obersturmbannführer Eberhardt traži »naknadnu dodjelu pogonskog goriva za potrebe evakuacije«. Ustaške vlasti su se žalile ne stoga što su čitava sela iseljavana, nego zbog toga što se njihova uloga, po naređenju njemačkih komandi, morala »ograničiti na organizaciju prihvata i transportiranja evakuiranih«. Štab 5. SS korpusa, kao i štab 7. SS divizije su smatrali — vidi se to iz pisma načelnika korpusnog štaba »Pov. br. 555/44« (dokument je u arhivu VII JNA u Beogradu) — da će »evakuacija, uz već postojeće nepovjerenje kod hrvatskog stanovništva prema mjerama njihove vlade, dovesti do toga da će

sposobni za vojsku, određeni za evakuaciju, radije prebjeći partizanima — da se ne bi izložili krajnje neizvjesnoj sudbini masovnog transportiranja i potpuno neizvjesnoj budućnosti«. Nije bilo ni govora o dobrovoljcima, kažu Schmidhuberu pretpostavljeni. Ali on je, kako je tvrdio na glavnom pretresu, uvijek imao »drugačije mišljenje«, kad god je vjerovao da bi mu takve tvrdnje mogle olakšati optužnički položaj.

Slijedeće pitanje Schmidhuberovog branitelja izazvalo je u velikoj dvorani Uzun-Mirkove broj 1 žamor čuđenja:

— Jeste li u nekoliko navrata sretali partizanskog kurira, nekog dječaka, i niste mu ništa učinili, a pozitivno ste znali, zar tako ne rekoste, da je partizan?

— Takve ljude sam susretao kod svećenika na Pelješcu. U hodniku sam vidio jednog dečka. Vrlo se uplašio. Svećenik mi je rekao da su to dobri ljudi i ja nisam ništa poduzeo protiv njih. To su bili mladi ljudi, mlađi od 20 godina.

Tužilac je za se promrmljao nešto o tome kako oni — ti mladi ljudi — nikad ne bi izišli od svećenika, da je optuženi zaista povjerovao da su partizani!

A Schmidhuber je već govorio o još jednom svom dobročinstvu 1945. godine, u Zenici, kad je komandovao 7. SS divizijom:

— Komesar ustaškog redarstva u Zenici, Cukman, uhapsio je 150 Srba i strpao ih u teretne vagona. Trebalo ih je otpremiti u logor Jasenovac. Saznao sam o tome od čovjeka kod kojeg sam stanovao, a i od nekih drugih ljudi. Odmah sam pozvao Cukmana. Komesar mi je objašnjavao da je za hapšenje dobio nalog iz Zagreba: treba grad očistiti od svih sumnjivih, naročito od radnika Željezare koji surađuju s partizanima. Onda sam mu rekao: »Znam ja o čemu se tu radi: to vi, ustaše, ponovo hoćete da ubijate Srbe!« I rekao sam mu kako sam komandantu stanice zabranio da vagona s uhapšenima priključuje za jasenovački vlak. Cukman je rekao da će ih ipak poslati uz pomoć svojih ustaša. E, neće biti tako, ustrajao sam: morali bi se tada sukobiti s mojim esesovcima. Ipak nije me poslušao. Zbog toga sam odmah poslao specijalnog kurira s pismom za ministra Frkovića u Sarajevo. Ako

Čukman ne oslobodi Srbe — pisao sam — proglasit ću područje Zenice operacionim područjem, pa onda imam automatski svu izvršnu vlast i sâm ću tada osloboditi uhapšene. Frković je u Zenicu poslao jednog višeg policijskog činovnika koji je uhapšene pustio, a Čukman je premješten.

Sad je lice Schmidhubera poprimilo izraz slavodobitnika; hoće prisutnima dati do znanja; nisam ja ubijao, ja sam ratovao protiv smrti! Branitelj ga podržava:

— Očito: pokazali ste dobru volju da spriječite zločin. — A onda se obratio sudu (činilo mu se da je povoljan tren: izbio je nekoliko poena za svog klijenta, iako je i sam znao da su ti poeni dobrote u odnosu na dokazane zločine gotovo smiješni!): — Optuženi moli sudsko vijeće da se ovdje saslušaju dr Stumph i sudski oficir 7. SS divizije Wetslinn, kako bi se dokazalo da je on uvijek bio savjestan i da je krajnje savjesno vršio svoju službu.

Dr Gučetić je zatražio pismene prijedloge, a onda je' Schmidhubera poslao na klupu, k Löhru i Fortneru.